

znajajo, da na koncu koncev v iridentizmu, revizionizmu, zares ni zadnje rešitve. Države imajo svoje naloge in jih bodo morale še dolgo vršiti, dokler se naš kontinent ne spremeni v pravo enoto. Gre za to, v odnosu med narodi uveljaviti spoštovanje neke dobrine. Kakor smo mi nekoč v kazenskem pravu vedno bolj in bolj širili krog tistih dobrin, ki so zaščitene v naznačenem pravcu, prav tako se bo moralo med narodi uveljaviti spoznanje, da je nekaj v njihovem življenju, kar je sicer gotovo podvrženo spremembam, kar pa se vendarle mora vsaj po nekih elementarnih pravilih spoštovati in smatrati za nedotakljivo. Naši kongresi so skromen instrument za širjenje tega prepričanja. Mislim, da je to predvsem instrument malih narodov in malih držav. Mislim, da bomo vedno bolj in bolj svojo akcijo uravnavali v eno smer, da morajo velesile, tiste, ki se vsiljujejo za arbitre ali celo za diktatorje tej izmučeni Evropi, prve pričeti z dobrim zgledom. Prepričati jih, da ne bo prej miru v manjšinskem vprašanju, dokler velesile ne dokažejo, da je to vprašanje v njihovih mejah lahko rešiti. Tukaj se dotikam strani, ki je v zvezi s praktično platjo, in upam, da ste me razumeli. In v tej dobri zavesti morem jaz kot eden izmed dveh predstavnikov — drugi predstavnik je dr. Besednjak, da ga tudi kar imenujem, ki je mnogo dobrega napravil — izjaviti, da smo na tem polju sicer mnogo zagrešili in zamudili, v glavnem pa moremo tudi pred svojo ožjo javnostjo imeti zavest, da delujemo za splošni mir.*

Življenje in smrt Hilarija Bogdanoviča

Miško Kranjec

Dovolite, da vam pripovedujem o življenju Hilarija Bogdanoviča Stričinega, o njegovi družini in naposled o njegovi smrti.

Hilarij Bogdanovič, nevisok človek, zanikarno oblečen, je star v začetku te zgodbe petinpetdeset let; ni po ničemer važen, ne ugleden človek, nima nikakega stremljenja, nikakih velikih želja. Zdaj na stara leta niti ni več škodljiv družbi. V življenju ni bil nikdar nič. Ni se povzpел do odborniškega mesta v vasi, da bi tako pokazal svoje zmožnosti. V ceh je hodil vsako leto na nedeljo treh kraljev, toda tudi tam se ni povzpел do kakega mesta, temveč ga je doletelo vsako leto enkrat, da je svetil pri družbeni maši. Verjetno, da bi v lepem miru umrl, da bi mu cehovski svetili pri pogrebu, da bi mu organist z žup-

* Po stenografskem zapisniku predavanja, ki ga je dr. Wilfan imel v društvu „Pravnik“ dne 28. marca 1934.

nikom odpel ganljivi: Circumdederunt me..., da bi organist posebe pel 'slobó', da bi se nekaj žená jokalo, da bi po pogrebu prišli skupaj sorodniki in drugi na majhen obedček, kjer bi govorili o njem najbrže zelo dobrohotno; saj naposled itak ni storil nikomur nič žalega, vsaj že dolgo let ne.

Tako bi preminul Hilarij Bogdanovič Stričin, kakor premine na stotisoče ljudi: sam bog jih vedi, čemu sploh živijo, ko niso važni, da, celo nepotrebni so morda, razen, če že nikomur nič žalega ne store, kakor zdaj Hilarij Bogdanovič, ki se samo greje na soncu, prijazno ogovarja ljudi, ki hodijo mimo njegove hiše po kolniku. No — da. Je že tako urejeno: tudi takim majhnim, nepomembnim ljudem je dovoljeno živeti, da se navžijejo vsaj tisto malo pomladnega sonca, da se včasih za trenotek poradujejo, a da sicer skrbno in redno poslušajo besedo božjo, ker so za kraljestvo božje naposled potrebni.

Hilarij Bogdanovič se je rodil v vasi v isti hiši, kjer zdaj prebiva. To je bila hiša njegovega očeta. Oče je bil škodljiv človeški družbi: bil je velik razbojnik; ukradel je vse, kar je mogel. Zaradi tega je posedal po ječah. Naposled pa je celo nekega imenitnega človeka, gospoda takorekoč, ubil in ga oropal. Še uro je vzel gospodu in celo prstan z roke. Zato je bil Dominik Bogdanovič obešen in to po zasluženju. Hilariju ni nikdar prišlo na misel, da bi pred svetom branil svojega očeta. Pa — oče te obrambe niti ni potreboval.

Bil pa je oče za velik in lep zgled v družini. Hilarij Bogdanovič se ni nikdar povzpел tako visoko. On je kradel samo kake malenkosti: kure, kruh, malo zrnja, malo zabéle, kakšno šunko in podobno. Kajpa — zdaj na stara leta je opustil te stvari in nikakor ne morem o njih pripovedovati natančneje, ker to poslej ni igralo v njegovem življenju nikakršne vloge. S tem so se jenjali še tisti kratki zapori, ki so ga včasih doletavali, ko je v Lendavi po sodiščih snažil sobe.

Oženil se je v zgodnjih letih z Manko Vrečkovo, lepo deklino, malce sicer živahno, z negotovo preteklostjo, a vendar: Manka je imela oral zemlje in se ni preveč branila Hilarija, čeprav Hilarij ni imel ničesar, razen hiše in čeprav je ležala na tej hiši tako mučna zadeva, kakor je bila smrt njegovega očeta. Po šestih mesecih mu je rodila otroka in ta otrok očitno ni bil njegov, saj je Hilarij imel ž njo posla komaj mesec dni pred poroko. Kajpa — hudičevo neprijetna je takšna zadeva, imeti tujega otroka pod streho in ženi vendarle ne more prav nič. Sicer pa — pura jo pikni! Proketo, nič ni prijetno to njeno tuljenje, kadar se razvname in ji hoče pokazati, da mu ni vseeno. Saj je zdaj ponižna, skromna, ubogljiva, lepo govori, ga lepo naziva in sploh kaže, da ga resnično ljubi. Bogue, da se vsakdo lahko zmoti in spozabi. Sicer pa — vrag vzemi vse to. Mar je to najvažnejše

v življenju? Saj zaradi tega, če je Manka kaj imela s kom, zaradi tega je ni nič manj. Tako je gledal Hilarij stokrat na to stvar.

Ko mu je Manka rodila prvega otroka, in potlej, ko mu je rodila še drugega, Hilarij ni nič več godrnjal. Ta dva sta bila brez dvoma njegova. To je bila tista velika zavest: Hilarij je tudi imel otroka, dva lepa otroka in rad ju je imel.

Nekaj let je bilo vse dobro. Delali so doma, hodili so za kruhom po svetu in živeli.

A potlej se je zgodilo: Manka se je odpravila za lepšim kruhom v Ameriko. Bilo je jasno: na enem oralu zemlje vendar ne morejo živeti. Hišica Hilarijeva se podira in ne bo dolgo; lepega dne se sesede. In kaj potlej? Hilarij je nekaj godrnjal. Takšna potovanja niso karkoli, zlasti v tistih časih, ko so si komaj redki upali v tako daljnji svet. A kaj je hotel? Prišlo je v navado, da je Manka ukrenila in je držalo. In tako je tudi zdaj ukrenila, da pojde in s tem je bilo povedano, da res pojde.

Toda, Hilarij ni bil tako neumen, da ne bi vedel, kako je s to stvarjo: Manka se je naveličala življenja z njim; hoče se ji novih krajev, novega življenja. Zdaj je mislil na njeno prejšnje življenje in uvidel, da je bila vedno tako nestalna. To zastran denarja in kaj vse je treba, je gola pretveza.

Takšna sumnja je vstala v njem.

Pozneje se je pokazalo, da ni bila samo plod njegovih misli. Niti pisala ni več. Nekaj malega denarja je poslala, predvsem otrokom, zlasti še najstarejšemu, potle pa je utonila za njo vsaka sled. To je bilo davno pred vojno. Kaj pa — tisti oralček zemlje so prodali, ker sicer ne bi bila mogla v Ameriko.

Tako so se začela za Hilarija Bogdanoviča leta, ko je tonil čedalje globlje, med vojno je bil dobršen pijanec in je hodil k ženam. Prodal je kravi, prodal vse drugo, kar je bilo pri hiši in živel s tremi otroki, kakor je nanese. Bilo je slabo. Pridelali niso ničesar. Kar pa je sam nakradel, je bilo premalo. Saj ni bilo nikjer ničesar vzeti. Bilo je obupno življenje. Fanta sta hodila po hišah po drugih vaseh, kjer ju niso poznali, in prosila kruha. Dekletce pa je šlo v službo k nekemu kmetu, to je: za to, da je paslo in opravljalo tudi težja dela, je imelo kruh in revno obleko.

Razšli so se, skrbeli so vsak zase. Niso poginili, temveč so se pretolkli skozi vojna leta. Otroci so medtem dorasli. Najstarejši je go-ljufal, nato je zaradi tega nekaj časa sedel, naposled pa si je poiskal nekje službo in ni več hodil domov. Komaj, da so vedeli zanj, kje je. Dekle je odšlo po službah dalje in pred nedavnim je oče dobil od nje pismo od nekod iz Belgrada. Najmlajši pa je ta čas, ko se ta zgodba

začenja, sedel v Mariboru, obsojen zaradi različnih stvari na tri leta ječe.

Ko se je torej Manka Vrečkova pozno po vojni vrnila iz tujine, ne da bi prej sporočila, je našla dom skoraj prazen. Edino Hilarij je sedel na pragu, star, onemogel zaradi mnogega stradanja. Grel se je na soncu, kot bi premišljal o minulih letih in o vsem, kar se je tikalo njegovega življenja. Tako bi najbrže posedal do smrti, skromno sanjaril in pričakoval bogve česa. Zdaj otrok ni bilo pri njem, zlasti ne najmlajšega, ki je prejšnje dni skrbel za hrano in včasih tudi za denar. Imel je velik dar za takšne stvari in Hilarij ga je močno občudoval. Ne, — na tako lep način priti do denarja, kakor je znal njegov najmlajši, Vinci, tega ni znal nihče. Hilarij je sanjaril, da bo Vinci še bogat mož, ako se mu kaj ne ponesreči v življenju. Po majhnih presledkih, ki jih je presedel v majhnem mestecu in v katerih se je staremu slabo godilo, je naposled vedno spet prikresal na očetov dom. In takrat se je začelo za Hilarija. Jedel je za vse prejšnje slabe čase, pil in imel denar in cigarete. To tretje leto, ki ga je Vinci presedel v Mariborski kaznilnici, pa je starega Bogdanoviča docela strlo. Že dvakrat je napravil dolgo pot v Maribor peš, da je obiskal sina, zdaj je mislil iti tretjokrat. Nič ni prišlo vmes, kakor je Vinci upal, da bi ga rešilo te proklete dolge ječe. Skoraj še leto dni bo treba preždeti in čakati nanj. A kaj po svetu mislijo, če pa ima Hilarij samo enega sinu, ki ga vzdržuje, ki ga hrani. Dobro, da je vedel vsaj za hčerin naslov in ji pisal za denar. Res mu ga je poslala, celo dvakrat.

Sredi poletja se je pripeljala z avtomobilom v vas ženska petdesetih let, lepo oblečena, skoraj kot gospa. Imela je čisto svileni jopo in lepo janko. Kazala je, da ima okus, hkratu pa, da ni brez denarja. Največje začudenje pa je bilo, ko je ta ženska izstopila pred Bogdanovičevo hišo, odprla na pol razpadla vrata s kolnika in vstopila. Hilarij je ždel v senci pod jablano, zakaj nič prijetnejšega ni poleti kot lepa senca pod jablano. Ležiš v mehki travi in sanjariš, gledajoč visoko sinje nebo. Celo dremlješ rahlo, a med tem le sanjariš. Sanjariš sicer o docela nepomembnih in nemogočih stvareh, toda to nič ne de. Sanje so za takšnega človeka kot je Hilarij hudo poceni.

Ženska je že krenila proti durim, ko je opazila Hilarija in se obrnila proti njemu.

„Tu smo,“ je odvrnil Hilarij dobrodušno, a obenem močno radoveden, kdo je ta tujka in kaj bi rada. A potlej je močno zardel in se zganil; po obrazu je le presodil: to je moja žena. Ko je rekla dober dan, so ji zablesteli v ustih zlati zobje.

„O, Hilarij,“ je dejala prav z istim glasom, kakor ga je imela nekoč. „Saj sem si mislila, da boš ležal v senci. To sem si mislila.“

„Tako,“ je dejal Hilarij. „A zakaj si nisi česa drugega mislila. Kaj pa, če ne bi bil ležal v senci, potlej bi rekla, da si si mislila kaj drugega?“ Vendar je bil toliko presenečen, da ni mogel govoriti zbadljivo niti sovražno, temveč bi najrajši stopil k njej, ji dal roko in jo povprašal o tem in onem. A že trenotek kasneje, ko je vstajal, si je premislil. To ne bi bilo lepo, če bi tako začel. Saj je bil vendar ves čas užaljen. Dala mu je roko in videl je, da so prsti njenih rok obloženi s prstani.

„Vsa si v zlatu,“ je iztisnil naposled. „Mogoče imaš še rit zlato?“

„No — saj sem si mislila, da boš tako začel. Celo mislila sem, da boš kaj takega rekel. A zdaj ni časa za to: tiste kovčege mi ponesi v sobo.“

„Tako, misliš,“ je odvrnil, „da bi ti kovčege nosil? Lepa je ta. Saj nisem tvoj sluga. Kar znosi si jih, če se ti zdi in če imaš kam nositi.“

„No ne kvasi neumnosti. Kaj naj mar koga pokličem, da mi jih znosi v hišo? da mu plačam? — No, prostora mi pa daš vsaj za nočoj, ako ne za daljši čas. Naposled res nimam nobenih pravic v tvoji hiši, na to sem ves čas mislila. A danes vendar ne grem nikamor. In če že nočeš drugače, ti plačam, jutri se pa izselim. Saj mi je vseeno, kje stanujem. Ne boj se, da bi prosila za stanovanje.“

Obrnil se je stran in pljunil. Prokleta, kadar človek lahko tako govori, in vse to zaradi tega, ker ima denar.

„Saj,“ je rekel kljub temu, „tega ti nikakor ne bom branil, kakor ti tedaj nisem, ko si šla. Sploh pa sem radoveden, čemu si se vrnila.“

„No — tako sem prišla malo pogledat. Kako je z mojimi otroki.“ Na to ni rekel ničesar. Za malo se mu je zdelo. Prenesel je sramoto in razočaranje, ko je odšla. To pa se mu je zdelo le nekoliko prehudo. Vendar je stopil do vrat, jih odprl, da je avtomobil zapeljal pred hišo; potlej je znosil kovčeg v sobo. Bili so dovolj težki, da se mu je orosilo čelo. Žena je bila tačas zunaj, plačala je šoferja in je šele nato vstopila v sobo. Kaj pa — zunaj se je med tem nabralo dokaj ljudi, kakor vselej, kadar se zgodi kaj tako imenitnega. Bili so pa tudi taki, ki so radovedno čakali, kako se bo stvar med Bogdanovičem in njegovo ženo začela in morda že danes končala.

Pa so bili razočarani, vsaj tokrat. Ne — Bogdanovič ni prijel za palico, kakor je včasih širokoustno govoril, ni odprl hišnih in priklet-nih duri in ni nagnal svoje žene. In najbolj je bil razočaran Bogdanovič sam. O, kako široko je včasih govoril o svoji ženi: naj se le vrne, naj pride še tako bogata, njemu ni treba ne bogastva ne ničesar drugega. Zdaj je tiho sedel in gledal velike kovčege, ki jih je prej s tolikšno težavo znosil z avtomobila v sobo. Soba je bila polna teh kovčegov, in kakor bi prihajal iz njih čudovit vonj. To ni bil več vonj

po rožah, ne vonj po dragih dišavah, ne, to je bil svojevrsten vonj, kakor bi kdo raztresel korčič zlatnikov iz tistih dobrih časov, ko so še zlatniki krožili po svetu.

Manka se nikakor ni hotela spraviti nad kovčege, da bi jih odprla in razkazala Hilariju njihovo bogastvo, da bi odprla temu prijetnemu, omamljivemu vonju pot. Temveč je rekla docela nedolžno:

„Zdaj mi pa povej, kako si živel med tem časom.“ Med tem časom je pomenilo zanjo menda zelo kratko dobo in ne celih osemnajst let.

„Kako sem živel,“ je odvrnil Hilarij. „Rajši ti povej, kako si živel. Tvoja povest bo najbrže zanimivejša.“

„No, hvala bogu, ne morem se pritoževati. Delala sem, a tudi služila. No, včasih sem bila tudi brez dela, kakor je pač nanese.“

Bogdanovič je prikimal.

„Vidi se ti, da se ti slabo ni godilo. Pa — saj to je tvoja stvar.“

Zasmejala se je. „Tako čuden si. Res, močno si čuden.“ Na to ni odgovoril. Zato pa je ona nadaljevala: „Vidiš, človek se naveliča sveta, pa si zaželi mirnega življenja. Kaj bi taval po svetu, sem si mislila. Doma me čakajo. Bogue, kaj vse mislijo o meni. Dobro je, če se vrnem k njim. Zdaj nam bo laže. Trgovino odpremo na vasi. S tem se bomo pomalem krušili. Z drugim pa kupimo zemlje.“ To je rekla zelo vsakdanje. Hilarij je nekaj posmrknil kakor otrok, se nezaupno ozrl po njej, naposled pa dejal:

„Radoveden sem, kakšna bo ta tvoja trgovina. In kje jo boš imela.“

„Trgovina bo za vaše potrebe. Sezidali bi jo pa na tvojem, sem mislila. Seveda, zdaj iz tega ne bo nič, to vidim, ko si takšen. Sicer pa lahko kupim kakšno hišo. To je vendar vseeno.“

Za večerjo ni skuhala ničesar, ker ničesar ni bilo pri hiši. Večeralja sta tisto, kar je njej ostalo s poti. Bogdanoviču bi teknilo, da ni bilo vse prepojeno z nečim neprijetnim, spominjajočim ga na veliko polomijo. Potlej sta se odpravila spat. Manka je odgrnila posteljo, a je pri tem vihala nos.

„Moj bog,“ je rekla, „kakšno posteljo imaš. En sam prt, pa še ta ni prtju podoben. Kako si mogel na tem spati?“

Bil je takšne volje, da bi jo prijel za vrat in jo potegnil pred hišo. Pa se je premagal. Ona pa je odprla enega izmed svojih kovčegov in v njem poiskala čudovito lepe bele prte in jih začela pregrinjati na posteljo. Tudi njegovo blazino je vrgla v kot in razgrnila po postelji svoje lepe volnene gunje. Hilarij je med tem imel priliko, pokukati v ta kovčeg in v njem je bilo mnogo stvari, lepih za pogled.

„To posteljo bi vrgla ven. Kdo pa bo na tem spal.“ Tudi zdaj je molčal. „Na, tu imaš nekaj perila,“ je rekla, ko je brskala po kovčegu, „preobleci se. Saj najbrže že dolgo nisi preoblekel perila.“ Nerač je to

storil, vendar se ni upiral. Jutri, je mislil, vržem vse to spet nazaj, ji znosim kovčege na vrt, in potlej naj se le spravi, kamor ji drago. Postelja bo pa ostala. Na njej sta spala moja mati in moj oče, pa je bila dobra. Tudi zame je dobra.

„Jutri napišem otrokom, naj se vrnejo. Zdaj bo za vse dovolj kruha,“ je rekla ona.

„Če bodo hoteli priti,“ je dejal Hilarij.

„Zakaj pa ne?“

„No, ker si jim bila vedno dobra mati. Lepo se ti bodo zahvalili za vzgojo, za podporo in za vse, kar si jim dobrega storila. Mislim, da je edina tvoja zasluga zanje ta, da si jih rodila.“

„Da,“ je rekla po kratkem premolku in njen glas je bil pritajen. „Na to sem vedno mislila. A kako se jim godi?“ je vprašala. „O tem mi prej nisi nič povedal.“

„No, mislim, da se nam vsem enako godi. Enemu nekoliko bolje, drugemu nekoliko slabije, a to nič ne de. Oni, najstarejši, tvoj,“ to besedico je poudaril, pri čemer je poškilil po njej, kaj bo rekla; pa se je komaj ozrla po njem, ne da bi kaj ugovarjala; „tisti se je nekje oženil. Mislim, da ima že nekaj otrok. Kako se mu godi, ne vem, a najboljše menda ne. Veronika je odšla po svetu. Zdaj — mislim — živi v Belgradu. Tam na steni je ena njenih slik. Velika gospa je na podobni. Ampak, če je v resnici takšna, ne vem. No, da, kruh si mora služiti. Kruh je kruh, če ni drugače, si ga je treba pridobiti, kakor se pač da. Mislim, da služi pri gospodih.“ Manka ga je pogledala, vendar ni rekla ničesar. „A Vinci,“ je rekel, „ta zdaj sedi.“ Če ne pride kako pomiloščenje, ga čaka skoraj še leto dni. No, menda mu zdaj ni najhujše. Prosila sva, da bi mu dali služiti skupaj po tričetrť leta, tri mesece bi imel pa dopusta. Pa niso hoteli.“ Premolknil je. Hotel je še nekaj povedati, pa si je premislil.

„Pojdiva spat,“ je dejala in legla v posteljo. Tudi Hilarij se je spravljal. Nekam neprijetno mu je bilo. Kakor bi legal k tuji, neprijetni mu osebi. Ugasnila sta luč, toda vedela sta drug za drugega, da še ne spita. Premetavala sta se po postelji, ne da bi govorila. Naposled pa je Manka vzdihnila nekam zdolgočaseno, kakor bi mu hotela očitati, ko ji je tako trdovratno kazal hrbet:

„Eh, Hilarij, kako je vse to čudno —.“

Nič ni rekel k temu, temveč samo posmrknil čez čas. To je bilo vse.

* * *

Prvi se je vrnil na materino vabilo Franc, najstarejši, „njen“, tridesetleten možak, čokate postave, neumnega obraza in potuhnjenega pogleda. Brki so mu viseli prek ust. Govoril je zadirčno, a kratko. Bil

je nekoč materin ljubljeneec. Hilarij pa ga ni mogel videti že kot otroka. Zato, ker je bil materin, njen'.

Ko je fant doraščal, a bil še pri očetu, je med njima prišlo včasih do večjih sporov in nekajkrat je odvedel očeta iz hiše. Oče je bil poleg njega slabič in ni mogel drugega, kakor da je vpil na vso moč, narkar so prihiteli sosedge, ki pa so se ustavili pri plotu in se smejali, ko je stari tarnal sredi dvorišča.

„No, si prišla?“ je rekel materi, mrko, kakor vedno.

„Prišla sem,“ je odvrnila in ga gledala. Ni se mogla sprijazniti z njegovo podobo. To ni bil tisti človek, kakor si ga je predstavljala v mislih. Tisti je bil gladek, visok, držal je glavo pokoncu, govoril jasno, zdravo.

„A kaj bi rada od mene?“ je vprašal, ko ni nič več rekla.

„Hm,“ se je nasmehnila in pri tem se je pokazalo nekaj njene nekdane dražesti.

„Rada bi te videla in te vprašala, kako se ti godi.“

„No, torej si me le oglej,“ je odvrnil. „A če imaš kaj denarja, bi mi zelo prav prišel.“

„Dobiš denarja,“ je odvrnila in umolknila. Nič več ga ni spraševala.

Tisti dan je ostal pri njima. Posedal je in govoril z materjo. Pri-povedoval ji je o sebi, o svoji ženi, o otrokih in podobnem. Bila je razočarana. Nekaj otopelega je bilo v njem, komaj da je bil sposoben za razgovor. Da jo sovraži, je bilo razvidno iz njegovega vedenja.

Vendar sta se tistega dne domenila, da se Franc preseli domov. Pregovorila bo moža, da mu prepiše posest. Franc je pristal. Mati vendar ima denar, kar ni malenkost.

Z očetom Franc ni mnogo govoril. Dal mu je roko, nato sedel k njemu na prag in vprašal:

„Kako se ti godi, stari?“

„Hihi,“ se je zarežal Hilarij. „Dobro se mi godi. Saj vidiš, da se je vrnila denarna. O, zdaj živimo.“

„No, ti si vedno živel. Nikoli se ti ni slabo godilo.“

Bogdanovič se je smejal. „A zakaj naj bi se mi slabo godilo?“ Sicer ni pozabil let med vojno in tudi teh zadnjih let ne, vendar — ni hotel kazati, da je bilo kdaj slabo.

„Čudovit oče si nam bil,“ je dejal naposled Franc.

„A zakaj čudovit?“ se je režal oče.

„No, tebi je bilo pač vseeno, ali mi pocrkamo, ali karkoli se zgodi z nami. Samo, da si ti živel.“

„No, a tebi kdaj pride na misel da bi meni kaj dal?“

„Kakšno dolžnost pa imam jaz do tebe? Saj mi tudi ti nisi ničesar dal.“

„To je. Saj ti nisem imel ničesar dati. Kaj je bila mar moja dolžnost, krušiti te do dvajsetega leta? Ko se človek zapiči na svoje noge, naj si gre sam rezat kruha.“

„Saj, mi smo si ga šli iskat. Dobro si služimo vsi.“

„O, hvala bogu, jaz se nič ne pritožujem. Mi vsi smo tako začeli. Enemu se potlej bolje godi, drugemu slabo.“ Misli je na svojega očeta, ki so ga obesili. Tudi oni jih je zapustil na suhem, brez vsega. Pa je šlo. Hilarijev mlajši brat je na priliko odšel v svet. Bogve, kaj je postalo iz njega, vendar, nikdar se ni več prikazal in ni nikogar nadlegoval. Ena sestra je odšla v mesto in je tudi ni bilo. Ena pa je ostala doma na kmetih, to je: poročila se je v majhno kočo in zdaj je močno pobožna. Zakaj bi moralo življenje teči po izhojeni poti?!

Po dveh tednih je prišla Verona. To je bil svojevrsten dogodek. Verona se je pripeljala v avtomobilu. In kako je bila oblečena! Vaščani so najpreje debelo zijali; ko pa so jo spoznali, se je razlezel med njimi tih hihot. Verona se je visoko povzpela. Tisti, ki so bili po mestih, so rekli: Tam si nekatere ženske tako in tako služijo denar. Potlej so navajali za primer neko žensko, ki se je naselila v vasi, kupila lepo hišo in živela zase. Bila je, rekli so, v kupleraju. To, bogme, ni bil najčastnejši poklic. Ampak, denar je imela prokleta baba. In vse kaže, da ga tudi tale Verona ima. Kakšno mače je bilo to nekdanje. Krmežljivo, da je komaj gledalo, sklanjala je glavo in bila vedno pripravljena na jok. Ne, zdaj ji ni bilo kaj reči. Bogme, učiteljica na vasi se ne oblači tako. Bila je vitka, obleka se je prilegala njenemu telesu, kakor bi rastla na njej. Kaj pa — obraz si je nabarvala, oči ji nekam zaspano zrejo v svet, kakor bi bil na njih ostanek nekdanje krmežljivosti. Toda, gledala je imenitno: dolge lepe trepalnice so počivale in se le včasih zganile. Obrvi niso bile prave, temveč zarisane nad oči, Lase je imela lepo valovite, čudovito podobne žitnemu polju, po barvi onemu žitnemu polju, ki že leži po tleh, zrelo lepo rumeno, kakor sen, a po valovih podobno valujočemu žitu, ko še stoji, pa gre prek njega južni veter in žene lepe sporedne valove. Ta združitev žitnega polja v barvi in valovanju se je zrcalila na njenih laseh. Čelo je imela visoko, spodaj pa tisti dve temni črti, ki sta predstavljali obrvi. Ne, karkoli naj bi kdo rekel, nad tem, kako je bila opravljena, s kolikšnim okusom, in kakšno dekle je bilo to po videzu, nad tem ni mogel nihče godrnjati. Bolj so godrnjali nad njenim poklicem, ki so ga slutili za njeno skrbno napravljenostjo.

Verona je torej stopila iz avtomobila, v eni roki je držala ročno torbico in svilen sončnik, na rokah je imela lepe rokavice, kakor se

spodobi —, z drugo roko pa si je spretno odprla nerodna, razvlečena vratca s kolnika in že je krenila po vrtu proti prikletnim durim. Kajpa, Hilarij je ležal v senci, ker tudi poslej ni imel nikakega opravka v življenju. Manka je bila nekje v sobi in je prišla šele tisti trenotek, ko je Verona že govorila z očetom.

Ko je Verona zagledala Hilarija v senci, se je okrenila k njemu. „Šta radiš, tatičku?!“ mu je vzkliknila v pozdrav. Snela je spretno rokavico in mu ponudila drobno, belo, nekoliko podolgovato vitko roko, z dolgimi — to je bilo jasno — pobarvanimi nohti.

Hilarij se je toliko dvignil, da je sédel; odprl je usta, da bi nekaj rekel, a nič mu ni prišlo iz grla; dvignil je samo desno roko in se s prsti počohal po porasli bradi.

„Sveti bog,“ je dejal naposled, „kaj si to ti, Veronika?“

„Jaz sem jaz,“ se je nasmehnila. Zdaj se je Hilarij skobacal pokoncu.

(Dalje prih.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Nadaljevanje

„Svetovna vojna je bila mogoča le s sodelovanjem delavca in kmeta. Razpolagam s statistiko za italijansko vojsko (prof. Cabati), ki je štela vojakov 2.050.371 kmečkega, 1.493.055 delavskega, 280.371 trgovskega stanu in 249.716 ljudi prostih poklicev. Vojsko sestavljata torej kmet in delavec s preko 70 odstotki, a že proti volji združenega delavstva samega vojna ni mogoča.

Ako hočemo razumeti današnji položaj in storiti sklepe za našo akcijo v naprej, si moramo biti svesti posameznih činiteljev pred in med vojno.

Ne meščanska ne naša stranka ni dovolj poznala realnih razmer vajujočih se držav, podcenjevalo se je Nemce, nadcenjevalo se je Rusijo povsodi, posebno pa pri nas. Kdor je Rusijo le količkaj proučeval, je moral vedeti, da so tla mogočnega ruskega kolosa izpodkopana. Od revolucije leta 1905. naprej je bilo delavstvo in kmetstvo revolucionarno, ne v zmislu prazne besede zapadne socijalne demokracije, marveč pripravljeno, vreči se brezobzirno v boj za svobodo. Cilj mu ni bil le strmoglaviti carizem, ampak ves kapitalistični in socijalni red. Rusko meščanstvo pa je bilo že davno prej in še bolj od leta 1905., ko se je preplašilo delavskega gibanja, gnilo do mozga, moralno in politično. Car je bil slabotnej, njegova zaslomba: 600.000 orožnikov. Rusija je bila za vojno pripravljena za nekaj mesecev; vsi

Življenje in smrt Hilarija Bogdanoviča

Miško Kranjec

(Nadaljevanje)

„**K**je pa je tista naša mati?“ je vprašala Verona. „Je kaj polna denarja?“

„Mislim, da denarja ima, čeprav ga jaz še nisem videl.“ Bil je docela iz sebe. Ne, česa takega ni pričakoval. Ko je šel z njo v hišo, se je nehote ozrl na kolnik, kjer so stali ljudje in gledali. Najrajši bi stopil k njim in dejal: „Vidite, to je tista moja hči, ki ste vedno rekli, kako je krmežljava. Ali ima še kdo takšno hčer?“ Vendar tega ni storil.

Na pragu je Verona srečala mater.

Ko je mati odšla, je bilo Veroni osem let. Bila je otrok, nejasna podoba je ostala v njenem srcu o materi. Vse je bilo brezbarvno. Če bi se srečali v mestu, se ne bi spoznali. Zdaj je Verona vedela, da je ta ženska, ki stoji na pragu, njena mati. Ni bila presenečena. Nekako takšno si je predstavljala. Presenečena pa je bila mati sama, skoraj tako, kakor Hilarij. Toda Hilarij je bil presenečen nad dejstvom samim, to je nad Verono, takšno kot je bila, dočim je mati pomislila nekoliko globlje. Segli sta si v roko in srečali sta se s pogledi Potlej se je mati okrenila in spustila Verono pred seboj v hišo.

„Kako je tu vse tesno,“ se je nasmehnila Verona Hilariju. „Znaš, tatičku, kako si nam vse zime pripovedoval povestice? Ali še znaš kaj takega povedati?“

„Hihi,“ se je režal Hilarij in pomežiknil ženi.

To se vidi: njegov otrok. O! Če bi jih imel cel kup, vsak bi postal kaj posebnega. Imeti takele imenitne otroke?! Bogme, z njo ga ne bi bilo sram iti po vasi. Vse življenje se ti ljudje posmehujejo, te imajo takorekoč za norca, norčujejo se iz tvojih otrok — kolikokrat so zabavljali na najmlajšega, Vincija, ki je bil tat, posmehovali so se tudi Veroni. A kaj so dosegli? Zdaj, — da bi bil Vinci doma —, bi se lepo napravili, imenitno oblekli in šli v nedeljo k maši, samo da bi se pokazali ljudem v vsem svojem sijaju. Vidite, tale Hilarij, ki je vsa zadnja leta posedal, poleti pod jablano, spomladi na pragu, se grel na soncu in pozimi za pečjo in morda mislil na tiste čase, ko je pripovedoval otrokom povesti, tale Hilarij je naenkrat začutil v sebi lepoto življenja, mladost, srečo. Stopil bi na trato sredi vasi in tam z Verono in Vincijem ob strani zaklical vsemu svetu: Vidite, to sta moja otroka.

Kaj to, če ne hodita po izhojenih poteh drugih ljudi, če imata svoje cilje, to ni nič, vendar sta se povzpela nad vso to okolico, ki tu ždi nevoščljiva ter čaka, kdaj se bo komu kaj ponesrečilo? Smejte

se ljudje, smejte, kakor vam je drago. Vaš posmeh ne bo niti malo vznemiril srca Hilariju Bogdanoviču Stričinemu. Njemu je življenje mnogo naklonilo, pa čeprav šele na stara leta. Življenje gre vedno svojo pot. Za vojno lahko izkoplješ vojne jarke, lahko začrtaš pot, za življenje ga nikdar ne moreš. Življenje je, kakor Mura ob povodnji: nikdar ne veš, kje bo imela strugo, ko se voda poleže.

Verona je ostala nekaj dni doma. Kaj pa, — prostora ni bilo, da bi ji Hilarij dal posebno sobo; zaradi tega ga je bilo nekoliko sram. Moj dom je skromen, ni, da bi pod njegovo streho bivali takšni ljudje. Toda Verona se ni nič pritoževala. Ne, celo prijetno se je vživljala. Zjutraj je vstajala sicer pozno, toda dela ni imela nikakega, da bi se ji kam mudilo. Potlej se je lepo napravila in šla nekoliko ven. Šla je gledat polja in vse druge stvari si je ogledala. Hilarij je moral z njo in sredi polja ji je kazal z roko, z veliko kretnjo; obujala sta spomine na nekdanje dni, na revščino, na obup, ki je bil vedno pri njih doma. Pravila mu je, kako je tu pasla, kako so se skrivali in podobne drobnarije. A tudi Hilarij je marsikaj zabavnega povedal iz svojega življenja. Bili so imenitni časi, časi velike revščine, bede, pohajkovanja, lenarjenja.

Tako je bilo podnevu, zvečer pa je Verona rekla, da bi šli malo v gostilno.

„O,“ je privolil Hilarij in je mislil, da je to docela razumljivo, če gredo v gostilno, da je celo potrebno, pokazati se pred svetom.

Tudi mati je morala z njima.

Verona je naročala vse mogoče stvari, kar se je le dobilo v taki vaški gostilni. Za 'tatička' je naročila posebej dehtečih cigar in možak je držal v ustih cigaro kakor otrok cucelj. O, to so lepi časi! To ni več golo življenje. Resnično, kakor je življenje običajno, grdo in trdo, to je sen o življenju, podoba, kakršno bi življenje moralo biti.

Ko bi se življenje vsem stotisočem, ki živijo bedno, kakor je živel Hilarij, nenadoma tako široko prismehljalo, jim ponudilo roko, o, varljivi, nedosegljivi sen vaških in mestnih nižin, malih ljudi, čakajočih neprestano, da se vsaj nekaj zgodi, — ko bi življenje natreslo tem malim, malenkosti željnim ljudem vsak teden na mizo toliko in takšnih dobrot, tedaj, Hilarij Bogdanovič, tedaj — ne, saj človek ne ve, kaj bi storil tedaj. Najbrže bi umrl od velike radosti. Ničesar več si ne bi želel, ničesar več ne bi upal v življenju. Bilo bi dovolj, da je vse to videl, da je vse to okusil in da se je tako pokazalo, da vse to je v življenju, da ni vse samo plod brezplodnih misli. Pridi, življenje, in se nasmehni vsem, kakor si se nasmehnilo Hilariju Bogdanoviču. Stotisoči te čakajo, hvaležni ti bodo za en sam dan, za kratko minuto. Samo po-

kaži, da si v resnici, da nisi sanja, temveč gola resničnost, dejstvo! Oklenili se te bodo in zate živeli!

Hilarij ni nikdar spraševal Verone, kaj se skriva za to njeno lepo obleko, kakšno je bilo njeno življenje.

Sicer pa se je Verona ugodno počutila doma. Nič posebno se ji ni mudilo nazaj. Posedala je pod jablano, čitala nekakšne knjige, ogledovala podobe v teh knjigah, včasih pa je šla nekoliko v mesto. Hilarij je ni videl, kako se je vedla v mestu, toda čutil je, da takšno dekle lahko stopi v tako majhno mestece, kakor je Lendava ali Šobota.

Bal pa se je ves čas, da bi se Verona naveličala tega doma, vasi in naposled še njega samega. Kaj pa je Veroni takle kmet, kakor je Hilarij, ki ni bil daleč po svetu, ni videl nikdar nič posebnega; o čem naj govori z njo? Bal se je sploh vprašati jo o čem takem, kar bi jo spomnilo na mesto, da si ne bi spet zaželela nazaj. Premajhen je ta dom, preveč skromen, da bi mogel obdržati v sebi Verono. Saj bi morala odvreči vse te lepe obleke, ne bi si smela lakirati nohtov, ne bi si smela obraza nabarvati, ne vsega drugega. Njene roke, — čudovito, kako so mogle te roke, ki so rastle za kmečko delo, postati tako nežne, prsti tako drobni —, bi spet potemnele, prsti bi se odebelili. Njene nožice, tako bele in prozorne, bi se morale privaditi blatu, mrazu, trnju, rosa bi jih spirala. Njene prsi, zdaj še kakor prsi mladega dekleta, bi pri delu postale ohlapne, viseče.

Verona, pojdi rajši nazaj. Tvoj svet je tam. Kako bi ti bilo pri srcu, ko bi morala vso zimo ždeti v tej tesni koči, gledati skozi okno, ali še naletava sneg, ali še sever drevje upogiba. Krokari se zatekajo k hišam in brskajo po gnojiščih, a po kolniku pride redkokdaj kdo. Morda, da bi si spet pripovedovali pravljice in sanjarili. Zdaj sicer ne bi bili lačni, kakor smo bili tedaj, vendar — in Hilariju se to čedalje močneje zdi, — kruh le ni poslednja zadeva na svetu. Poleg kruha je še mnogo stvari, ki jih človek želi. Tudi denar ni tisto. To so nekakšne drobnarije, ki jih v vsakdanjem življenju prezreš, a nekega dne se ti jih zahoče, kakor se bolniku zahoče redkih, izbranih jedi, pa čeprav jih potlej ne použije.

Mati je kovala načrte. Tisto o trgovini ni bilo samo sen, kakor se je zdelo Hilariju. Manka je mislila na pravo trgovino v vasi z mnogimi stvarmi, ki jih ljudje vsak dan potrebujejo. Treba bo hkratu hišo pozidati, kajti ta itak ni za porabo. To je bil pač lahko dom za sanje Hilarija Bogdanoviča, ki jih je pripovedoval svojim otrokom, a za drugega ni nič. Niti pohištva ne moreš postaviti vanj, niti ne moreš česa drugega pošteno spraviti. Kaj šele, da bi imel trgovino, lepo, visoko in svetlo trgovino, da bi ljudi neprestano vabila s svojim nasme-

hom. Hilarij je molčal k tem načrtom. Njega se ne tičejo, si je prigo-
varjal. Manka lahko zida, kar se ji zdi, kaj ima on pri tem?

Mati pa se je dogovorila z Verono: ko bo trgovina odprta, se Ve-
rona vrne in bo prodajala v tej trgovini. In čudno! — Hilariju se je
zdelo močno čudno — Verona je pristala na takšno rešitev. Bila je
voljna vrniti se in morda je že celo sanjarila o tej trgovini in bog vedi
o čem še. Hilarij je pač prikimal. Kaj je on vedel, kakšna trgovina
bo to, kakšno bo potlej življenje v tej novi hiši, ki bo zrastle na mestu
te njegove stare, sanjajoče kočice. Samo čutil je, da bo v nekaj letih
tu nastala velika sprememba in da se on v vsem tem ne bo znašel.
Kaj bo počel on? Ako dokupijo kaj zemlje. Toda Hilarij ni bil nikdar
dober kmet, to je vedel sam. Takole spomladi se je grel na soncu, po-
leti pa podelgal v senci in mislil. Mislil je na svoje otroke in druge
takšne malenkosti. Sicer pa — naj ukrenejo, kakor se jim zdi. To
njega ne briga. On bo že še preživel ta svoja leta, ki ga še čakajo.

Verona je odšla nazaj v mesto. Kajpa — saj je bilo samo po sebi
razumljivo, da odide in se to Hilariju ni zdelo čudno. Naročila si je
voz in je povabila s seboj očeta, naj se pelje z njo do postaje. Oče je
rad privolil. Moško je sedel ob njej, ne ozirajoč se mnogo okoli, tem-
več je vlekel dehtečo cigaro in nekaj pripovedoval hčeri. Kljub temu
pa je videl na obe strani kolnika ljudi, ki so gledali za njima. Ugajalo
mu je, da ga ljudje vidijo ob strani te njegove hčere, ki je tako lepa.
O, vsak oče bi bil srečen, če bi imel takega otroka, vsak bi se z ve-
seljem peljal ob hčerini strani in kadil cigaro.

Med potjo pa je vendar povprašal hčer:

„A kako živiš v mestu?“

Ozrla se je po njem. Tega doslej ni vprašal. Vendar se mu je
zdelo, da ne bi bilo prav, če je ne bi vprašal; in da bi se opravičil za to
vsiljivost, je dejal:

„Saj te nisem mislil tako izpraševati, da bi ti dajal kakšne nauke.

O — saj vem, da ljudem ni z rožicami postlano.“

„Eh, oče,“ je rekla, „saj to ni važno —.“

„Ne, bog ne daj, da bi silil vate. Jaz to razumem, jaz razumem
mnogo več, kakor mislijo. Vidiš, koliko so govorili zastran Vincija.
Drugi oče bi ga pregnal, bogve, da bi ga pregnal. V cerkvi so pridigali
o njem in pridigali so o meni kot slabem očetu. Ko sva se vrnila iz
cerkve — mene je bilo nekoliko sram zaradi ljudi, da si nisem nikogar
upal pogledati —, mi je dejal: ‚Oče, jaz pojdem po svetu, da ne bodo
toliko govorili o meni in tebi.‘ — ‚Ne,‘ sem mu dejal, ‚to naj te nič ne
skrbi. Ljudje naj le govore. A ti si moj sin, kakršen si, takšen si.‘ Rad
sem ga pa vendar imel zelo. Rekli so: Lahko ga ima rad, ker sin krade
zanj. — No, ljudje naj le govore. Res, da sem vzel tuintam kakšno

stvar od njega. Toda nikdar mu nisem svetoval, naj krade. To je docela njegova stvar. Če se mu zdi prav, naj sam gleda nase. Kraja — to je združeno s tem našim življenjem. Vidiš, ako drugi ne bi imeli več kot on, ne bi mogel nikomur ničesar ukrasti. Bolje: ako bi on toliko imel kakor drugi, to je, da mu ne bi trebalo težko živeti, kakor mu je zdaj, ne bi jemal drugim.“

Verona se je smehljala. „Očka,“ je rekla, „ti imaš čudovite nazore.“ Pogledal jo je. Tega zastran nazorov ni razumel. Kaj pa je on vedel, kaj so to nazori. In ko je videla, da ne razume, mu je povedala natančneje: „Ti čudovito samosvoje gledaš na življenje, vidi se ti, da si stari tat.“ Zdaj sta se oba zasmejala.

„Eh,“ je zamahnil z roko. „Življenje te izučí. Zdi se mi, da bi znal celo državo vladati in da bi jo vladal bolje, kakor marsikdo drugi.“

„Kaj bi torej rekel, če bi ti kdo povedal, da jaz tako in tako živim?“

„Kaj bi mi rekel?“

„No — najslabše o meni, najslabše, kar je mogoče.“

„Ne vem,“ se je popraskal po bradi. „Bogve, kaj je naposled slabo v življenju. Pravijo včasih: to in to je slabo, to in to je dobro. A kdo ve, kje je meja med dobrim in zlim.“

„Kaj bi torej ti rekel, če bi kdo ubil človeka?“

„Jaz? Meni se človek smili.“

„Torej je to zlo?“

„To je zlo zame. Toda, če bi kdo našel veliko opravičilo, da bi ubil človeka, bi se mi sicer ta človek še smilil, tudi zlo bi še bilo, a opravičljivo.“

„In če bi ubil tebe?“

„Če bi bilo to potrebno za kaj velikega, recimo za to, da bi kdo s tem revščino odpravil s sveta, bi moral to sprejeti.“

„Hm,“ se je smehljala Verona. Gledala je predse. „Saj te nisem mislila o tem izpraševati. To niso stvari za naju. A to sem te hotela vprašati: Kaj bi ti rekel ženski, ki recimo — živi z moškimi, to je, da vleče od njih zato denar.“ Rahlo se je ozrla po njem, a tudi njegov pogled je obvisel na njej.

„Slišal sem že praviti o takšnih ženskah. Govorili so, da je v mestu mnogo tega. Jaz nisem poznal v življenju nobene takšne. No — to je docela njihova stvar.“

„Tatičku, ti si čudovit človek,“ je dejala; potlej je ves čas molčala.

Na postaji sta izstopila in deset minut kasneje se je ona že peljala. Ko mu je segla v roko, je začutil v njej papir. Ves čas je stiskal ta papir v dlani, gledal je za hčerjo, ki je stala pri oknu, in mislil na

njeno pot. Imel je občutek, kot bi šla hči poravnat star, zapadel dolg. Saj — drugo leto pride in potlej — potlej ostane doma. Slutil pa je, da se za Veroninim življenjem nekaj skriva.

Sploh, si je dejal, se za človeškim življenjem nekaj skriva. In kaj je to? Ne — tega, moj dragi Hilarij, si je dejal, ne boš ti nikdar razumel.

Ko se je okrenil, je bil vlak že daleč, samo rahla, meglena proga se je delala v ozračju za njim.

Ko se je vrnil domov, je zvečer govoril z ženo. Žena je rekla:

„Moram jo spraviti domov.“

„Koga misliš? je vprašal.

„Verono vendar. To ni nič, ukvarjati se s takim poslom.“

„A s čim se ukvarja?“

„Te besede ne bi rada izgovorila.“

„A tisto, zastran moških? No,“ je zamahnil z roko. „To je služba. Dokler je tako, moramo bogatim služiti, kakor se jim pač zdi. — Kaj bi pa človek rekel k našim ženskam, ki so tako živele z drugimi, ne da bi zato dobile kakšno plačo. Katera je za to celo kaj dobila v blagu, recimo kakšnega otroka —.“

Oh, ne! Nič hudega ni mislil, a ko se je ozrl po ženi, je videl, kako zaničljivo se je razvlekel njen obraz.

Zato se je odkrehal in šel ven: to je bilo po njegovih mislih najbolje.

Spomladi so pozidali hišo. Tisto Bogdanovičevo kočo so razdrli, da je po njej ostalo samo nekaj prahu in zmaza.. Potlej so izkopali fundament in delo se je začelo. Vsak dan so prihajali ljudje na delo in koncem junija je bila hiša gotova, lahko so se vselili v njo. Tudi pohištvo je bilo drugačno kot prej, lepo, naravnost imenitno. Na postelj so bili pogrnnjeni novi, lepi, beli prti. Ko je Hilarij prvokrat lezel pod odejo, je šel najprej po vodo in si umil noge. Zdaj si bom, revež, moral vsak večer prati noge, je mislil. Ali mora biti človek ves dan obut, če pa je bos, bi bilo najbolje, da bi hodil samo po travi. Reči pa vendar ni mogel nič. Hiša je bila dejstvo. Stala je ob kolniku, visoka, prostrana, z lepimi sobami, z lepim gospodarskim poslopjem, kjer je bila že privezana živina: dve kravi in kobila. Kobilo je Manka kupila zaradi trgovine, da se bodo lahko vozili v mesto po blago.

Hilarij tudi zdaj ni imel dela, ker se je že pozimi priselil Franc, kakor se je mati dogovorila z njim. Pri tem Hilarij ni imel besede. Sploh pa niti hotel ni o tem odločati. Vselej, kadar ga je vprašala za mnenje, se je nejevoljno namrdnil: Kaj jaz vem. To je vendar tvoja stvar.

Hilarij sam že dolgo ni več koreninil v tem svojem gruntu. Kaj pa je ostalo od vsega nekdanjega? Trava zadaj za hišo, tja do loga, kjer še vsako pomlad cvete obilo rož. Spredaj pa so še travo poman-drali, posekali tisto staro jablan, ki jo je zasadil najbrže njegov ded ali pa še kdo starejši. Jablan je imela lepo senco in že zaradi tega je imela svojo vrednost. Koliko let je Hilarij preležal v njeni senci v mehki travi, ki jo je pulil in si z njo snažil zobe.

Zdaj vidite na njegovem gruntu visoko, lepo hišo, spredaj je prostor za trgovino, nad vrati napis, ki znači, da je tu trgovina z mešanim blagom in trgovina z manufakturo. Pod tem je stalo ime njegove žene. Toda to ni več zvenelo kakor Manka Stričina, temveč docela v drugem zvoku: Mari Bogdanovič Vrečko. Črke so bile lepe, jasne in so se že odaleč smehljale ljudem. Toda, v teh črkah ni bil važen Bogdanovič, temveč Mari Vrečko. Mari — to ime je predstavljalo nekaj drugega, kakor njegovo ženo. Žena je bila Manka, po domače. V tej besedi 'Manka', je bilo skritega mnogokaj: vsa tista prva leta njunega skupnega življenja, tisti majhni spori, njegovi očitki in spet umiki, želja: sprijazniti se z Manko Vrečkovo in se tako sprijazniti z življenjem. To je bil nesmisel. Nihče ni potreboval njegovega pristanka, priznanja, vse se je uredilo brez njega. Tu stoji lep dom. Toda ta dom ni njegov in on nima v njem nikakšne pravice. Sicer mu ni do tega, toda občutek ima, da je odveč v njem, da bi bilo najbolje, če bi izginil. Mari Vrečkova hodi v mesto, on ji mora napregati konja v voz, ji vse lepo pripraviti, potlej se odpelje sama. Sicer res, da Hilarij ni nikdar imel opravka s konji, vendar bi se spodobilo, da bi priganjal on, no, sicer pa naj Mari le uganja gospo.

Njega so opeharili, to dobro ve. Ne samo za to, da so postavili hišo na ta njegov grunt, temveč še bolj za življenje.

Bil sem naiven, je mislil. Če bi bil pameten, se ne bi tako zgodilo. Najprej so jokali, — mislil je na ženo —, da so me pridobili. Potlej so me pa zapustili in odšli v svet, kjer so živeli bogve kako.

Tu je bilo tisto, kar je Hilarija vznemirjalo. O tem, kako je bilo v svetu, Manka nikdar ni ničesar povedala. Hilarij je pač slutil, kako je bilo, a za svoje sumnje ni imel nikakega dokaza. Niti najmanjše stvari ni mogel očitati ženi. Nasprotno je ona njemu lahko vrgla v oči tistih nekaj malih prestopkov izza vojne. In če mu kaj ni bilo prav, ga je lepo potešila, nazadnje pa še rekla: A kaj veš ti o meni?

„Jaz vem dovolj o tebi“, je odvrnil negotovo. „Najprej sem poizvedel, kako je bilo, še preden sva se poročila.“

„Da veš?“ je vprašala, nato pa se zasmejala. „Ničesar ne veš.“

„Andrašev mi je vse povedal,“ je dejal, „in on je vedel vse o tebi, ker bi te bil sicer vzel.“ Rahlo se je vznemirila, to je opazil.

„On ni ničesar vedel; vse, kar ti je povedal, si je izmislil. Ti si mu pa verjel.“ Toda njen glas vendar ni bil tako gotov, kakor še trenotek prej.

„No, dobro, če sem mu verjel. Ni mi do tega, da bi ti dokazoval, dasi bi ti lahko. Dovolj je, da sem ti povedal, da vem.“

Tudi njej je bilo dovolj. Toda vznemirjati se ni imelo pomena. Pred njo so bile važnejše stvari, za katere se je morala brigati. To so bili samo majhni spori, niti ne, to so bile majhne zadeve med njima, ki pa niso mogle prinesiti nikakega razdora k hiši. A Manki se je čedalje bolj zdelo, da gre Hilarij v to stran. Vsak razgovor med njima se je tako končal. Mož sicer ni nikoli povedal nič jasnega, a govoril je z rahlim nasmehom o tem. Znal je celo zelo spretno pripovedovati. Najprej je privlekel od kod kak primer, bodisi, da se je kje kaj takega zgodilo, ali pa se je na kaj spomil. To je potem pravil ženi in se skoraj hudoval. Ko jo je premotil, da se mu je pridružila v obsojanju, se je umaknil in izpeljal tako, da je vendar nekoč tudi ona storila nekaj podobnega. Če pa je rekla, da je tako prav, se je razbohotil in ji z druge strani dokazal, da tako govori le zato, ker si daje potuho. Vse to pa je storil s prav nedolžnim obrazom.

„Saj jaz ne vem, kaj je prav, Mari“, zdaj jo je tako nazival, v čemer je spet čutila ost proti sebi. „Ti boš to bolje vedela, ti si prehodila mnogo sveta. Tu je vse tako majhno, nič ne moreš presoditi.“

A Manka se ni mislila udati.

Franc je privedel s sabo ženo in troje otrok. Posedli so hišo kakor škorci murvo. Zasidrali so se v vseh kotičkih. Žena je bila hči viničarja prek v goricah, dovolj skromna in Hilarij se nad njo ni mogel pritoževati. Tudi zastran otrok ni ničesar rekel. Otroci — to je svet zase, in on nikakor ne more, da bi jih sovražil. Otroci niso ničesar zagrešili. Vendar je občutil, kako malo pomemben je pri tej hiši. Vsi so imeli svoje pravice, imeli so svojo vrednost, le njega ni nič doletelo. Če je kaj delal, je bilo dobro, če ne, prav tako. Jedel je pri njihovi mizi. A to mu ni bilo dovolj.

Ne, si je dejal, kruh ni najvažnejše v življenju. So stvari, ki so pomembnejše. Še kesneje se je vrnila Verona. Še vedno je bila lepo oblečena, svet zase. Bilo je naravno, da bo ona v trgovini. Zdelo se je, da se bo dobro razumela. Bila je prijazna s kmeti in nič ni rekla, če so jo nekateri tikali in klicali za Verono. Z dekleti se je celo dobro razumela, pripovedovale so si o vsem mogočem in iz trgovine se je često slišal vesel smeh.

Hilarij se zastran nje ni mogel pritoževati: cigare so zanj bile vedno pripravljene. Dobil je tudi drugih stvari, ki jih je zaželel. A svet njegovih želja je postajal od dne do dne manjši. Ničesar takega

ni bilo, kar bi ga mikalo. Včasih je mislil o tem, kako mora biti, kadar si človek lahko vzame, kar se mu zdi.

Z ženo ni prišel v dotik. Imela je mnogo posla pri hiši. Ni še bilo vse urejeno in to ji je dalo opraviti. Z najstarejšim, Francem, se ni vedel o čem pogovarjati. Franc je bil kmet, trdokoren, razumeval je počasi, dopovedati pa si ni dal ničesar. Snaha ga ni zanimala, dasi je bila z njim prijazna. Tudi z njunimi otroki se dolgo ni sprijaznil.

In tako je včasih krenil v trgovino. Tam je bil stol, če je kdo hotel posedeti.

„No, očka, kaj bo?“ je rekla veselo Verona, „sedi.“ Počohal se je po zatlilniku.

„Tako sem prišel,“ je dejal in se spustil na stol. Potlej je gledal ljudi, ki so prihajali v trgovino, govoril s kmeti in kmeticami. Bil je imeniten v njihovih očeh, to se je videlo. Vsi so resno govorili z njim, ali pa so se smejali njegovim šalam.

Toda ko je bil sam z Verono, se ni več šalil. Ogledoval si je za-boje, v katerih je bilo blago, ogledoval si je drog nad mizo, na katerem so visele različne stvari, ki so se same ponujale.

„No, Verona, kako se ti zdi, kje je boljše? Tu ali v mestu?“ je vprašal.

„Treba je živeti,“ je odvrnila navidez nekaj drugega, kakor jo je vprašal. Da, — treba je živeti. To dejstvo ni bilo niti grenko niti veselo, dasi mu je treba podrediti vse drugo.

Govorila sta o drugih stvareh. Gledal je svojo hčer. Ždela je na stolu, če ni bilo nikogar, in pletla. Njen obraz je bil še vedno lep, kakor tistokrat, ko se je pripeljala iz mesta. Oblečena je bila sicer skromneje, kar ji je gledalo samo ponekod izza klotaste površne obleke, vendar je bilo za vsem čutiti lepo, mestno dekle, ki se zna nališpati do mikavnosit. To je presojal po tem, ker so vsak večer prihajali fantje po cigarete, posedali po prodajni mizi in klepetali z njo. A prihajali so tudi po dnevi in se mudili delj časa, kakor je običajno. Ko jim je že postregla, so še vedno ždeli in o čem govorili. On pa je mislil na njeno življenje v mestu in ga primerjal s tem na deželi.

Ampak, da bi kdaj z njo o vsem natančneje govoril, tega ni storil. Bilo je nemogoče, in zdelo se mu je, da celo ne bi bilo prav. V tej hiši, ga je obšlo, nas živi pet ljudi, ki imamo vsak svoje življenje, in nihče noče, da bi se tega njegovega življenja dotaknil kdo drugi. Jaz, je mislil, imam svoje življenje, svoje življenje za sabo ima moja žena. Franc, njegova žena in naposled tudi ta le Verona, in vendar o vsem tem nikdar ne bomo govorili, kakor da bi bili prevarali drug drugega. Verona je živelja z moškimi v Beogradu, ali bogve kje. To je v bistvu docela njena stvar.

„Ali potrebujete kaj denarja?“ je vprašala Verona.

Ozrl se je po njej. Zastran denarja ni z njim nikdar nihče govoril. Vedel je, da ima žena dokaj denarja, toda nikdar ni vprašal, koliko ga je in zakaj tudi on ne bi imel pravice do njega. Saj je vendar njen gospodar in kot tak bi imel tudi pravico do denarja, to je: da bi vsaj vedel, kako je z njim. A tudi dajali mu ga niso. No — velikih potreb ni imel z denarjem. Saj ni hodil nikamor. Vendar se vse drugače počutiš, če imaš v žepu vsaj kakšno malenkost. O, ko je bil Vinci doma, tedaj je Hilarij včasih prišel do kakšnega dinarja. Vinci je sicer nerad dajal denar iz rok, vendar ga je naposled le nekaj odrinil „staremu“.

Zdaj se je prvočkrat zgodilo, da ga je nekdo povprašal ali potrebuje kaj denarja. Zganil se je. Začutil je, da je bil zapostavljen. In zdelo se mu je, da je tudi ta njegov otrok to čutil. Kako bi mu sicer ponujala denar?

Ona pa je že odprla predal, pograbila nekaj drobiža in mu ga stisnila v roko. Odprl je dlan in pogledal denar, ne zaradi tega, da bi ga preštel, temveč, da bi vsaj videl to prijetno kovino, ki ima v sebi tolikšno vrednost, da lahko zanjo dobiš karkoli.

„Da si kupite kak četrť vina,“ je opravičila to svoje dejanje Verona.

Spustil je denar v žep in nato je šel, ne da bi rekel kako besedo.

Zvečer pa je že krenil v gostilno. Prišel je skromno, kakor človek, ki prvočkrat zajadra v to hišo, kjer je vedno življenje doma, kjer si lahko naročiš kaj posebnega in ti lepo postrežejo. O, včasih je Bogdanovič mnogo zahajal v gostilno. Bil je v njej kakor doma. Toda, zdaj so minila že leta, kar ni bil tod, razen ob redkih prilikah, kadar ga je povabil Vinci.

„No, Bogdanovič, kaj pa vi?“

Smehljaj se je in pozdravljaj.

„Četrť vinčka,“ tako je samo on govoril, vedno pa so narasli iz teh četrťin celi litri. Zdaj je sklenil, da ga ne bo več kakor četrť. Ne smem, si je dejal, kaj bi pa rekla Verona.

Prinesli so mu lepega, čistega rumenega vina, kakor sonce. Nalil si ga je v kozarec, ga dvignil in občudoval soj in lesket vina. Gledal je, kako se pene na vrhu pršijo, kakor bi bila to slatina.

„No,“ so rekli v gostilni, „kaj sta se z ženo tako pobotala, da ti daje denar za vino.“

Pomežiknil je z desnim očesom, a povedal ni nič.

Sedel je pri svoji mizi in se ni spuščal v razgovor z njimi, ki so sedeli pri večji mizi. Pil je pomalem, in ko je zmanjkalo vina, je pre-mišljaj, ali bi ga še četrť ali bi šel. Najbolje bi bilo iti, zaradi Verone, toda dejstvo, da sediš pri četrťi vina, je bilo prijetno.

Nekaj so ga spraševali zastran Verone, nekdo je celo nekaj posebnega povedal. On pa se je slejkoprej samo nasmihal, niti ugovarjal ni. O, naj le imajo svoje mnenje o njegovi družini, on je že zadovoljen s to družino. Takole dekcle, kakor je Verona, kje je še takšno v vasi? A tudi fantu, Vinciju, ni kaj reči. Bil je samosvoj fant, človek posebne vrste, morda ne bi bil nihče ponosen nanj. Hilarij pa je vendarle bil.

A zastran žene, o nji ni razmišljal. To ni njegova zadeva. A ko se je vračal, je razmišljal tudi o nji — vendar, če bi nanesla prilika, nekaj bi le ukrenil. Želel si je samo enega samega trenutka, da bi bil on tisti, ki bi vladal in bil nad Manko, da bi jo prisilil k izpovedi, da bi se pokazalo, da ni prav nič taka, kakor se kaže. Tega si je želel.

Že v jeseni se je vrnil Vinci Bogdanovič, ki je odslužil tri leta ječe. Ko je odhajal, je bil še nekam otrok. Nič velikih stvari ni počel, vse mu je Hilarij lahko oprostil.

Zdaj se je vrnil dorasel. Tudi v telo je bil močnejši, brki so mu zrastli. A nekaj je bilo še vedno na njegovem obrazu kakor prejšnje čase.

„No, stari,“ je dejal očetu, kakor je bila njegova navada, „kako je s teboj?“

Očetu se je razvlekel obraz v dobrodušnosti in zadovoljnosti.

„Oh, kako naj bi bilo. Dobro. Kaj ne vidiš, kako je zdaj pri nas?“

„Gledam in nič se ne spoznam. No, denarja imate zdaj dovolj kakor je videti?“

„Mislim, da ga je, a jaz ga ne vidim nikoli.“

„Skrivajo ga pred tabo?“

„Kaj pa hočem.“

„Nisi se trudil zanj, pa ga ne bi znal držati. A najino bajto so podrli?“

„Ni je več.“

„Niso našli ničesar, ko so prekopavali?“

„Kaj pa naj bi našli?“ Zdaj je stari nekaj zasumil. „Ali si imel skrit denar?“

Fant ni odgovoril.

Segel si je še z drugimi v roko. Matere se ni spominjal; ko je odhajala, mu je bilo pet let.

„Ti si naša mati?“ je vprašal in jo gledal.

„Kaj se ti zdi tako čudno?“

„Nič,“ se je zarežal. „No, dobro si skrbela za nas.“

Mati je molčala. Vedela je, da bodo ti očitki padali na njo, toda opravičiti se vendar ni mogla. Stala je pred njimi brez moči. Samo to, da ima denar, da jim je poskrbela za prijetnejše življenje, to jo je

opravičevalo in zadrževalo otroke, da niso bili do nje takšni, kakršni bi bili sicer. S Francetom se je sprijaznila. Možak je živel na velikem domu in to mu je ugajalo. Nič ni rekel zaradi matere. Verona je bila že itak preveč otopela za takšne stvari, da bi materi kaj očitala zaradi njenega življenja. A tudi ta, je mislila Manka, se bo unesel. Poročim ga nekam, nekaj denarja dobi, pa bo pošteno živel, ne bo ves, kakor je bil prej. Tisto je bilo zaradi slabega življenja, ki so ga imeli. Tega zdaj ne bo treba. Ko bo imel svoj dom, svojo zemljo, se bo spremenil.

A kakor stari, tako se tudi Vinci ni mogel spraviti v sklad z novim življenjem v hiši. Niso sicer zahtevali od njega, naj dela, vendar je čutil, da tu mora redno živeti, da ima svoje dolžnosti in nekaj malo pravic. Delati je treba za brata, ki tu gospodari, a nekega dne bo treba po svetu.

„Stari,“ je dejal ob priliki očetu. „Saj tu zdaj nisi več ti gospodar? A kako ste to napravili?“

Hilarij je nekaj mečkal in godrnjal.

„Nisem jaz,“ se je naposled nasmehnil. „Tu so zdaj drugi gospodarji, A kaj naj bi bil storil?“

„Palico bi bil vzel in jih nagnal.“

Hilarij je posmrknul kakor otrok. Čudovit nasvet.

„A zakaj naj bi to storil?“

„Da, — lepo so te iztisnili. A kaj boš počel na stara leta? Kam pa pojdeš?“

„Nikamor ne pojdem. Saj toliko pravice imam, da lahko tu živim.“

„Da,“ je dejal fant. „To je res. Ampak, jaz pojdem.“

Drugekrat pa je Hilarij sam spregovoril z Vincijem o tem.

„Nič več ni pri nas kakor nekoč.“

„Ni. Včasih je bilo lepo. Malo preveč si ga včasih lomil, stari, a vendar — lepo je bilo. Midva ne spadava vmes.“

„Prav imaš,“ je dejal Hilarij po premisleku. „Midva ne spadava sem. To mi že dolgo blodi po glavi. Ustvarili so udobje, pa seve zase. Meni sicer ni do tega — jaz in ti sva bila vajena skromnega življenja.“

„Nič ne de,“ je dejal Naci. „Mogoče pride čas — jaz sem mnogo govoril s fanti po svetu, velike stvari pripravljajo —, zato pravim, morda pride čas tudi za naju.“

„Hm,“ se je nasmehnil Hilarij. „Ti ne verjemi temu. Tudi jaz sem slišal. Ali misliš, da bi midva spadala v tisto stvar?“

„Sodelovala bova in potlej bova imela pravico tam živeti. Ne boj se, takrat ne bova več kradla. Vidiš, če bi bil tvoj oče živel malo kasneje, na priliko zdaj, ne bi bil tak razbojnik in ne bi končal kot ubijalec, temveč kot upornik.“

„Velike stvari mi pripoveduješ. Ti si vedno tako na široko govoril o življenju. Toda ali misliš, da poslej ne boš več kradel?“

„Ne bom. To sem sklenil. To nima za življenje nikakega pomena. Res, da si nekoliko nabereš, toda ako so važnejše stvari, zakaj ne bi tistih delal, namestu teh malenkosti, ki nikomur nič ne koristijo.“

„Čudovito je to, le kje si pobral vse to?“

Fant se je smehljajal.

„Spoznal sem se,“ je dejal, „z nekaterimi ljudmi in smo se o marsičem pomenili. Vidiš, svet stoji na trhlih nogah, treba mu je pomagati, da se čimprej zgrudi, na drugi strani pa delati, da nas bo čim več.“

„O svetu,“ je rekel Hilarij, „sem jaz mnogo premišljal. Toda, naj pride en sam človek s svojo pametjo. Lahko, da misliš še tako dobro, če ne veš, da tudi drugi mislijo o istem, nima pomena.“

„Nekega dne, morda je že blizu, morda še daleč, tega nihče ne ve, stari, bomo korakali nad mesta. Vsi bomo imeli revolverje, puške in strojnice. To bo lepo. To, kar je danes spodaj, bo tedaj zgoraj in obratno.“

„Nekdaj,“ je rekel Hilarij Bogdanovič, „sem jaz pripovedoval pravljice in ste vi otroci poslušali. Bile so neumne, nemogoče stvari. Danes pripoveduješ pravljice ti in jaz poslušam. Te pravljice mi bolj ugajajo. Toda morda to nekoč vendar ne bodo pravljice. Če otroci verujejo v pravljice in se kesneje vse iznakaže, nič ne de. Otroci to pozabijo. Toda ako starci verujejo v pravljice in se iznakaže, tedaj — tedaj nima več pomena sanjati.“

Tako sta se pomenkovala tiste dni Vinci in stari Hilarij Bogdanovič, ko so njuni imeli docela drugačno življenje in drugačne skrbi.

Franc je silil, naj mati preda hišo njemu, sicer ne bo več delal; nazadnje ga lahko preženejo. Saj ga tako vsi sovražijo, s starim vred. To je res, je mislila mati. Kljub razočaranju, ki ga je doživela nad njim ob povratku, ga je vendar imela najbolj za svojega. Hotela ga je bogato nagraditi v primeri z drugim. Tako bi obenem ponižala tudi Hilarija, ki zagovarja Verono in Vincijsa. Le starega je treba pregovoriti, da preda grunt: zemlja je naposled njegova. To je bilo, na kar Manka ni mislila, ko je zidala hišo. Mislila je, da bo možak vesel, če bo hiša na njegovem, drugo pa mu ne pride na misel. Zdaj pa se je pokazalo: Hilarij ni hotel prav nič slišati o predaji zemlje.

„Ti le predaj svoje,“ je dejal in se zvito nasmihal, „komur se ti zdi. Jaz ti ne bom branil. Hiša je tvoja, grunt je pa moj. Ne misli, da ga kar tako predam. Kam pa naj potlej grem? Kdo me bo hranil?“

„Bedak,“ mu je rekla, „saj si izgovoriva kot v hiši, hrano do smrti in obleko. Franc nama rad da vse to.“

A Hilarij je vztrajal na svojem. On Francu nič ne zaupa. Saj ga poznam, je rekel. Vem, kako bi mi dajal hrano in stanovanje.

Zdaj so imeli velikega vraga. Franc je godrnjal in grozil, da vse polomi, starega pa prime za noge in ga porine v dimnik.

„Hihi!“ se je nasmihal Hilarij. To mu je ugajalo. „Le primi ti mene za noge in me porini v dimnik.“

Tako je prišlo do razpora. On pa je bil vedno dobre volje. Govoril jim je:

„Vi lahko to svojo hišo dvignete sebi na rame in jo ponesete, kamor se vam zdi. Jaz sem imel tu svojo malo kočo, po sem živel. Meni ni treba nikake palače.“ Tedaj je dejal Franc proti materi:

„Če me razjezi, ga udarim s kolom po glavi, da mu razbijem to neumno trdo betico.“ Mati ga je gledala, rekla pa ni ničesar.

Hilarij je slejkoprej posedal ali na pragu ali pod jablanami, kakršen je bil čas. Kadir je cigare, ki mu jih je dajala Verona iz trgovine. Včasih je pri njem za trenotek posedel Vinci. Ko sta bila sama, sta se močno resno menila. Sicer pa, fant je vedel povedati mnogo zanimivega. Hilarij je gledal včasih z izbuljenimi očmi: kakor bi mu kdo odkrival svet, tako počasi, da bi si ga lahko vsega podrobno ogledal.

Nekega dne pa je Hilarij našel tega svojega fanta v kleti, z rovnico v roki. Tla so bila vsa razkopana.

„A kaj ti tu počneš?“ je vprašal Hilarij presenečen.

Fant je nekaj momljal. Nazadnje pa je staremu le odkril, da išče denar.

„Kakšen denar?“ je vprašal Hilarij.

„No, preden so me zaprli, sem zakopal denar.“ Zdaj je Hilarij razumel: tri leta je bil fant zaprt zaradi denarja, ki mu ga niso mogli prav dokazati. Kajpa, zakopal ga je in zdaj išče. Fant se je jezil: bil je ves poten. Tako ste pozidali hišo, da sem komaj našel. Bal sem se, je govoril, da ga najdete, ko boste zidali. Potlej bi bilo po meni.

Ti prokleti fakin, je mislil oče. „Če bi bil jaz vedel, kam si ga zakopal, ga ne bi več videl.“ Zdaj sta se oba režala.

„Misliš, da sem tako neumen in da ti bom pravil, kam sem ga skril? Saj te poznam, ti si star tat in nič te ne bi bilo sram, spraviti denar, ki ga je ukradel tvoj sin.“ Toda, koliko je denarja, fant ni hotel povedati. Le nekaj malega je odrinil očetu. „Ti imaš zdaj pri hiši dovolj.“

Teden dni po tem se je Vinci poslovil od doma. Hilarij je bil zaradi tega ves potrft. Vinci — ta je bil še najbolj njegov. Zdaj pa pojde po svetu. A preden je odšel, je dejal očetu:

„Nič se ne boj, stari. Če ti bo slabo, te odvedem s sabo. Tam se ti bo bolje godilo. Ampak, ne daj se jim!“

Nekaj samotnega se je naselilo v dom, ko je Vinci odšel. Osamelost je sicer čutil samo Hilarij, a bilo je je zanj dovolj. Verona je imela svoje stvari. In z Verono se on ni mogel nikdar tako pomeniti, kakor se je pomenil z Vincijem. Sicer je pa Verona imela zdaj svojega fanta. To je bila resna stvar. Kajpa, nekateri so dvomili o tem, a Hilarij sam je verjel. Saj bo imela svojo trgovino. To ni malenkost.

* * *

Naslednjo zimo je Manka resno obolela. Nič kaj zdrava se ni vrnila iz Amerike. Noge so ji odpovedovale. Zdaj so ji docela odpovedale. Sama ni mogla s postelje. To je bilo hudo. Zlasti, ker se nihče ni brigal posebno zanjo. Franc se je izgovarjal, da ima zunaj preveč dela in da ne more sam streči še materi. Njegova žena tudi ni imela časa. Tudi Verona ni mogla ždeti pri njej. Tako je ostala Manka prepuščena Hilariju. Bila je to čudna stvar: vsi so jo zapustili, samo ta, ki ga je pravzaprav sovražila, ta ji je ostal. Sedeč v sobi za mizo, se je vedno rahlo nasmihal, zlasti, kadar ga je Manka kaj spraševala.

„Kaj bi tarnala,“ jo je tolažil, „enkrat vsakemu odzvoni. Potlej je dobro. — Jaz o boleznih ne razumem mnogo. Ako ti je treba šteti, ti privedem kakšno staro žensko, ki zna šteti od bolezni.“ Sicer ji je pa zdravnika privedel v hišo. Na svoje stroške, to je Manka vedela. Franc je rekel, naj si sama plača zdravnika. A Hilarij se je pokazal velikodušnega. Zdravnik je bolnico tolažil, a Hilariju na samem vendar priznal, da nič ne pomaga, da Manka ne bo ozdravela. Poleti bo sicer boljša, a vsako zimo bo enako. Manka pa je tudi sama vedela, da ne bo ozdravela.

Že je zdavnaj vedela, da bo tako prišlo, zato je pohitela iz Amerike domov. Doma si le na svojem, v tujini pa pogineš kakor živina. S to boleznijo v zvezi je bila njena pobožnost, ki se je je lotila že pred pol leta. Hodila je, — ko je še mogla, — zvesto v cerkev. Zdaj ko je legla, je pobožnost še naraščala. Že dva meseca je ležala, ko je rekla Hilariju:

„Tako rada bi se spovedala, Hilarij. Pojdi mi po duhovnega gosпода.“

„O, — srčno rad,“ je odvrnil Hilarij in se nasmihal. „To je lepo, da se pripravljáš na smrt. Mlad človek rad pozabi na smrt.“ Gledala ga je, kako pobožno to izgovarja. Nič mu ni zaupala. Bil je navihaneč v nekaterih rečeh.

Hilarij je privedel župnika, a se je potlej toliko časa sukal po sobi, da mu je žena rekla, naj se vendar umačne, saj ne more ostati tačas v sobi. Hilarij je sedel na stolček na postenju, čeprav je bilo še mrzlo,

in je tuhtal: ne, grehov, pa čeprav so ženini, ne sme slišati. So stvari, ki je bolje, da jih mož ne izve. V človeškem življenju se najdejo takšne brkljarije, ki bi jih rad pozabil, pa jih ne moreš. Moraš se jih otresti in jih nekomu naprtiti, nekomu, ki si misliš o njem, da te ne bo izdal. Toda on ni hotel verjeti, da bi bilo to koristno in pošteno. Jaz, je dejal polglasno sebi, se upam svojih grehov izpovedati pred svetom: kradel sem, temu in temu, to in ono, živel sem s to in ono žensko, to je, kakor na dlani: postalo je dejstvo in dejstev ni mogoče zanikati.

Ko je župnik odhajal, je Hilarij dejal nekam skesano in ponižno:

„Častiti gospod, naj pridejo še katerikrat, da bo reva imela priliko se pokesati svojih grehov.“

„Pridem, Hilarij,“ je obljubil sveti mož. „Kaj si se tudi ti spremenil?“ ga je vprašal, ker ga je osupnila Hilarijeva ponižnost. „Včasih te ni bilo v bližino cerkve. Že dolgo let nisi opravil spovedi in nisi bil pri sveti maši. Rajši si kradel in počel druge grdobije.“

„Vsaka stvar,“ je dejal Hilarij, „ima svoj čas. Starosti se najbolj podasta pokora in ponižnost.“

„Dobro si povedal,“ je odvrnil duhovni. „Vidim, da si se spremenil. Pridi no kaj k meni, da se o tem in onem pomeniva. Tudi tebi pride čas.“

„Oh — tudi zame pride čas,“ je odvrnil in se smehljaj. Toda čez čas, ko se je hotel župnik že okreniti, da bi šel, je Hilarij vprašal: „Ali vam je kaj povedala, koliko moških je imela v Ameriki?“

Duhovnik je stal presenečen. Najprej ni mogel spregovoriti nobene besede. Motril je Hilarija, ne da bi si bil na jasnem, ali je mož naiven ali je tako zloben.

„Čemu to tebi?“ je vprašal.

„No, saj bi tudi vi radi vedeli, kako je z vašo ženo, če bi bili poročeni. Meni noče ničesar povedati. Ne verjamem, da bi bila toliko let zdržala brez moških.“

„Tako,“ je zamomljal duhovnik, dvignil prst in požugal Hilariju. „Hilarij! Nič se nisi spremenil, samo zlagal si se mi. Ampak, ne boj se. Tudi tebe obišče roka Gospodova.“ Okrenil se je in šel, Hilarij pa se je hihital za njim. Potlej se je počohal po glavi in stopil k ženi. Sedel je na stol in jo nekaj časa motril.

„No,“ je rekel, „zdaj si se očistila?“

Prikimala je udano: „Laže mi je.“

„Tudi jaz,“ je govoril Hilarij, „bom moral o priliki dajati račun o svojem življenju. Človek ostari, smrt se mu približa. Treba bo iti na oni svet. Vrag vedi, kako je tam. A če se izpoveš, si za vsak primer na dobrem. A to je lepo, da duhovnik vse zase ohrani, kar izve. Kako je človeku lahko pri srcu, vsaj mislim si. Vidiš, jaz sem tudi grešnik:

mnogo sem napravil nelepega. A jaz vse to sam prenašam. Včasih je težko, a kaj hočem?" Tako skesano je govoril, da je rekla, ko je premolknil:

„Ko pride prihodnjič gospod župnik, se moraš tudi ti izpovedati.“

„Mislim sem že na to. Mogoče bodo pa tudi moji grehi odpušteni?“

Tedaj je snaha prinesla Manki zajtrk. Žena se je s tekom spravila na zajtrk in ta čas ni govorila. Tedaj je vprašal Hilarij, gledajoč, kako z užitkom je:

„Ali si mu vse povedala?“ Žena se je ozrla po njem.

„Kako — vse?“ ga je gledala. „Saj to je vendar spoved, da poveš vse, kar imaš.“

„Oh — saj je res neumno, kar sem zini. Jaz sem bil pred leti tudi pri spovedi. Ampak vsega le nisem povedal. Vraga, — saj župnik tudi lahko greši. Kaj bi mu pravil, če sem kakšni babi pogledal pod krilo, ali jo malo vščipnil! Pa za vsako jajce, ki sem ga ukradel — kaj bi mu to pravil!“

„Vse je treba povedati, drugače ne velja, temveč še bolj grešiš.“

„Potlej je treba povedati tudi to, da nisem pošteno vzgajal dece?“

„Kajpa!“ je dejala odločno, a že trenotek kasneje je nekaj posumila. Ozrla se je po možu. Toda njegov obraz je bil neumen kakor vedno, nedolžen, kakor obraz majhnega otroka. Bil je star lisjak. Kolikokrat so ga orožniki tako lepo navajali na priznanje, on pa se je dobrodušno nasmihal. Potlej so ga topli, on pa se je le nasmihal. Tako se je nasmihal tudi tedaj, a že trenotek kasneje je dejal:

„Vraga! To bo neprijetna zadeva. Človek ima nad seboj mnogo drobnarij, ki misliš, da niso važne, a zaradi njih se ti lahko na onem svetu hudo godi. Ko mi je bilo osem let, sem ukradel prvo večjo stvar, pa je nisem nikdar povedal. Mislim sem si: če povem, me gospod župnik gotovo zlasajo. Tega sem se bal. Pa tudi bi mi veleli, naj ukradeno vrnem. Tako sem zamolčal.“

„Jezus,“ je rekla pritajeno. „Od tistih dob živiš v smrtnem grehu. Majhna nesreča, pa si lahko za večno pogubljen.“

„Proketo, — to je neprijetna stvar. Bolje je povedati duhovniku. Saj itak nikdar nikomur ne izda, kar izve?“

„Nihče ne bo vedel za to. On vse zase ohrani,“ je rekla Manka.

„To je dobro urejeno, da duhovniki molčijo pri takih stvareh. — A tudi druge stvari me teže. Tako predvsem, — to je še iz najinih prvih zakonskih let: nikdar se ti nisem upal povedati, da sem hodil k neki mladi vdovi. Zapeljala me je, pa sem hodil k nji ležat.“ Sklonil se je, privlekel cigareto in si jo našgal.

„Tako?“ se je tedaj povzpela Manka na postelji. Torej si ves čas lagal?“

(Dalje prih.)

Zato ni potrebe spreminjati zgodovinskih resnic in ni treba osebnih namigavanj, a če si je treba pojasniti svoja stališča, pojasnimo si jih še enkrat z vso odločnostjo: Za nas je življenje s svojimi nerešenimi političnimi in socialnimi vprašanji, ki nas težijo dan na dan, važnejše, kakor literarna in tudi kakor resnična mistika.

Življenje in smrt Hilarija Bogdanoviča

Miško Kranjec

(Nadaljevanje.)

Lagal?“ Naravnost nisem lagal. Saj me nisi nikdar povprašala po tem. Ljudje so mi rekli, da imaš ljubimca, svojega prejšnjega. Ne vem, ali je bilo res ali ne, ni me brigalo. Mislil sem si torej: Če ima ljubimca, je ne bo brigalo, kako živim, nasprotno, še vesela bo, da je ne nadlegujem. Naj malo poživi, kaj bi to mene ljubila, takega slabega človeka, tatu in lažnjivca.“

Govoril je z udanim, ponižnim glasom. Manka je bila oprta na roke, njene usta so se razprla. Strmela je vanj, vsa prepadena.

„Hilarij,“ je rekla s tresočim glasom. „Kaj ti veš za tisto? Kdo ti je povedal?“

„To zastran ljubimca? No, kaj pa je to takega? To je že zdavnaj pozabljeno. Kdo pa ni česa takega zagrešil v svojih mladih letih? In kako naj ti štejem v zlo, ko vem, da si kesneje v Ameriki živela dostojno in zmerno?!“ Vrgel je po njej rahel pogled. Videl je, da je njeno telo drhtelo, kakor bi se ga lotevala mrzlica. Tedaj se ji je razjasnilo. Ugriznila se je v ustnice in že ji je v očeh sevalo nekaj drugega.

„Zdaj sem te sprevidela. Hotel si me zavesti. Želel si, da bi ti kaj povedala o svojem življenju.“ Hotel se je izgovarjati, toda ona je zamahnila z roko. „Nisem tako neumna, dasi bi ti bila skoraj verjela. Ampak predobro te poznam. Ostal si slejkoprej isti: Hilarij Bogdanovič. Tvoj oče je poginil na vislicah. Ti pa si samo kradel, lagal in varal po svetu. Nič mi ne moreš, ker sem prinesla denar in te ničesar ne prosim, pa si me hotel na ta način. Jaz res ne bom dolgo živela, to vem. Ampak, na ta način me ne boš. Kaj mi pa moreš? Vidiš, ko sem se vrnila, bi me bil najrajši pregnal, pa se nisi upal, ker si slutil, da sem prinesla denar. Zdaj pa hodiš okoli in misliš, da ti bom pred smrtjo vse priznala. A — ne boj se: ničesar ne boš izvedel o meni.“

„Tako?“ se je režal zdaj odkrito. „Ali misliš, da ti bodo grehi odpuščeni, ako ti jih ne odpustim jaz? Vidiš, nihče ti ne more dati odveze, ako jaz nočem.“

„Ni res,“ je odvrnila srdito. „Ti tu nič ne pomeniš. Poslednji je Bog.“

„Ah, bog,“ je zamahnil z roko in se nasmehnil. „Odpusti lahko samo tisti, ki smo mu storili krivico, kogar smo varali. Greh, to ni stvar posmrtnosti. To je zadeva zemlje, ljudi. Pozabimo jih lahko samo drug drugemu. Duhovnik ti lahko da stokrat odvezo, pa ne bo veljala. Samo jaz ti lahko pozabim. Ampak nikar ne misli, da bom jaz pozabil. Pride trenotek, ko ti bo treba umreti, pa ne boš mogla. Tedaj boš čutila, da ni vse urejeno, da tudi Boga ne moreš prek ljudi goljufati. Samo, če so v redu naše človeške stvari, so tudi one v redu. Takrat ko boš že čutila, da umiraš, da že odhajaš trpet, me boš prosila. A jaz ti ne bom odpustil.“

Gledala ga je z izbuljenimi očmi. V njenem pogledu je bila pri-tajena, doslej nepoznana groza. Nikdar ni mislila na to. Kaj bi ji bilo še pred časom, če bi ji Hilarij tako govoril? Takrat je bila še zdrava, imela je denar, imela je vsega dovolj. Zdaj se je pri njej nekoliko spremenilo. Čutila je: lahko greš skozi življenje še tako brez-brižno, lahko počneš, kar se ti zdi, a ko prideš do konca, začutiš, da ni vse v redu; storil si nekomu krivico, pa čeprav tako zanikarnemu bitju, kakor je Hilarij Bogdanovič, pa najsi je še tako velik grešnik. Manka ga dozdej ni upoštevala, ni mislila nanj, kakor da sta se srečala samo slučajno. Zdaj ga je morala upoštevati. Tu je bil Hilarij Bogdanovič, ne več razbojnik, tat, prešuštnik, skrajno slab človek, temveč samo človek, ki imaš do njega prav tako dolžnosti, kakor do kogarkoli drugega. Lahko ga je zaničevala, omalovaževala: nikdar ni mislila na to, da bo treba tudi pred tako majhnim, zanikarnim človekom dajati odgovor. Njena kmečka pamet se je branila tega, priznati tega Hilarija Bogdanoviča za človeka, to je za nekaj, pred čemer si tudi odgovoren. Zdaj pa je vstalo v njej, da ni vse tako, kakor je mislila poprej. Na-posled je bruhnila, pa ne udano:

„Vedela sem, da si krut, surov. O, navidez se delaš mehkega, do-brega, a v srcu te je sama hudobija, sovraštvo. Le reci, da ni res tako?!“

On pa se je smehljajal: bil je zadovoljen. „Oh,“ je dejal, čemu bi ti tajil? Vidiš, čakal sem, da kedaj zbolíš, jaz bom pa še zdrav. Nikdar ti nisem mogel blizu. Vedno si me zaničevala, omalovaževala. Jaz zate nisem bil človek. Če bi jaz ležal namestu tebe, bi bilo vse drugače. Tebe, vem, ne bi brigalo, kaj sem jaz počel, ker nisi bila navezana name. Ti si živela zase. Jaz pa sem bil nate navezan, samega si me zapustila v bedi in revščini, varala si me. Zdravi ti ne bi prišlo na misel, da bi mi kaj povedala iz svojega življenja. Jaz bi crknil in ti bi se potlej lahko pokesala. Tako pa sem le dočakal.“

Dvignil se je in stal pred njo. Njegovo drobno telo, velo še iz prejšnjih obupnih let, je bilo kakor senca, ki jo meče nekaj nedoločnega. Njegov obraz, gosto naguban, s povešenimi brki, se je smehljajal. Ta nasmeh je bil neumen, nihče ne bi mogel misliti, da se za njim skriva zloba. Gledala je v ta njegov obraz, kot bi hotela na njem nekaj odgonetiti. Sama je bila prepala. Kakor da ne bi mogla razumeti, kako se je to neznatno, zaničevano, neumno bitje, vendarle povzpelo celo nad njo.

Ko je odšel, so se ji prsti skrčili; čutila je: Ne dam se mu, pa naj se zgodi karkoli.

* * *

Zunaj je prvo prijetno, pomladno sonce. Vsa vas se koplje v tem soncu. Tokrat skoraj vsi ljudje lenuharijo na tem soncu, ne samo Hilarij. Še pes in mačka ga ljubita. Prvi mrčes prav tako z radostjo brenči po zraku, kakor otroci. Tak majhen, droben mrčes je tudi Hilarij. Kakor bi zdaj prvič videl pomlad in doživljal sonce.

A Franc, ta dela. Dela in godrnja. Zadnje čase je prišlo med njim in očetom do hudih sporov. Franc bi rad imel nase prepisano, Hilarij pa noče nič slišati o tem. To je: Hilarij je rekel, da Manka lahko preda fantu hišo in vse drugo, zemlje, kjer ta hiša stoji, te pa on ne preda prej, preden ne bo vedel, da za nekaj ur umrje. To je bila zloba, tako so vsi razumeli. Franc je obljubil staremu prijeten kotiček, hrano z denarnim priboljškom, česar stari brez dvoma ni zaslužil, obljubil mu je obleko, obutev. Ne, stari ni privolil. Zato je Franc hodil okoli kakor črn oblak, ki grozi, da bo stresel vsak trenotek debelo točo na polje.

„Samo ždiš na soncu kakor maček.“

„Oh,“ se opraviči Hilarij smehljaje. „Kaj pa naj počnem? Zemlje nimam, da bi delal.“

„Bog te je obdaril s posebno lenobo.“

„Jaz sem kakor ptica pod nebom,“ je dejal, „vsaj v nekem pogledu: le da ne prepevam. V tem sem pa kakor roža v polju. Zakaj naj bi delal, ha? Saj hrano in stanovanje imam pri hiši, drugega ne potrebujem. Saj mi vse daš —.“

Franc je nekaj godrnjal. Med tem godrnjanjem je bilo rahlo slišati: „Nekega dne te primem za noge in te odveh na cesto.“ Stari pa se je smejal:

„Potlej boš še delj časa čakal, da ti predam zemljo —.“

Takšno je bilo razmerje med njima. Bilo je pričakovati, da bo vsak trenotek izbruhnilo.

Doslej je Hilarij imel veliko zaslombo pri Veroni. Tej se je trgovina na vasi dobro obnesla. Stari je ob večerih večkrat krenil k njej, in včasih ji je celo pomagal. Zvečer je vedno prišlo mnogo ljudi in

trebalo je hitro postreči. Prodajal je takšne stvari, za katere je vedel, koliko stanejo. To pa je bilo tudi vse, kar ga je mikalo. Zdelo se je, da se skuša vživeti v to trgovinico. Tu je kramljale kmeti, ki so prihajali od vseh strani in posedali za trenotek in si basali pipe s tobakom.

Po veliki noči pa je Verona očetu zaupala, da se misli poročiti. Nihče ni vedel o tem ničesar. Vse je šlo tako tiho in hitro, da ni nihče mogel ničesar izvohati. V trgovino je zahajal mlad vaški prekupec. Na videz ni bil napačen človek, videlo se je, da se na trgovino razume, zlasti na trgovino z živino. In že sta se zgovorila. Ona bo imela trgovino pri njem, on pa bo hodil okoli za drugo kupčijo. To ni bila napačna stvar.

„Očka, oženila se bom,“ je povedala nekega dne Verona očetu, ko je bil pri njej v trgovini.

„A?“ je zagolčal Hilarij in pustil odprta usta, ko je izustil ta edini zlog. Kakor da tega ne bi mogel razumeti, kakor da bi bilo to nekaj nemogočega. Verona je bila za njegovo življenje nekaj posebnega; ni si mogel misliti, da se mu tudi ona nekega dne oddalji.

„Koga pa misliš vzeti?“ je naposled zagolčal.

„Tistega Vinčeca, saj ga poznate.“

„Poznam ga. — Ni napačen človek. A kako sta se zmenila.“

„No, zmenila sva se. On je reven, pa bi rad bolje kupoval in na svojo roko. Jaz pa kogarkoli ne morem vzeti, da ne bi imela vedno križev z njim —.“

Hilarij je kimal. „Ali sta se o onem tudi zmenila, si mu vse povedala?“

„Povedala sem mu,“ je priznala, „ničesar mu nisem zatajila.“

„Kaj pa je dejal?“

„Kaj pa hoče —. Naj bom poslej drugačna —.“

„Saj,“ je prikimal, „ako je tako dejal —. Boljše je, pomeniti se zdaj o vsem kakor pa na stare dni. No, ti si bila vedno pameten otrok. Jaz, jaz ti nimam česa dati. Saj te še sam hodim prosit. Eh, včasih me je sram, da sem vas tako pustil, da vam nisem ničesar pripravil. A kaj hočem. Zdaj sem star. Prepozno je. Jaz —.“ Tega poslednjega ni do konca izgovoril. Vzel si je cigareto, si jo nažgal in že je šel, ne da bi se še ozrl po njej. Bilo mu je hudo. Ona je gledala za njim. Zdaj ni krenil na prag, na sonce, temveč je zavil v vas. Vedela je, da gre v gostilno, kamor je zadnje čase spet zahajal.

Prišlo je do poroke. Vsi so se čudili. Verona je odpeljala svoje stvari iz trgovine. Očetu je še rekla: Zdaj ne bom več v napotje Francu. In staremu se je to zdelo prav.

Verona je sicer povabila Hilarija k sebi, in tudi mož je rad pristal na to, govoreč celo, da bi potreboval starega včasih, kadar se je treba kam peljati, toda Hilarij je odklonil. On se ni hotel ganiti nikamor.

Poslej je bil sam. Tu je bil nekdaž njegov skromni dom, kjer je zrasel njegov oče, ki so ga obesili. Tu je Hilarij preživel vsa svoja leta. Tu je pripovedoval v zimskih dneh svojim trem otrokom pravljice o svetu. Otroci so odšli po svetu, kakor bi šli za njegovimi pravljicami, ki so bile prepojene z mislijo na srečo, na bogastvo. Naposled so to —, vsaj v neki meri vsi dosegli, razen enega, ki še blodi okoli, najmlajši, ki več ne vidi sreče v tem, kakor Franc in Verona.

Kako malo, je mislil Hilarij, je treba za človeško srečo: skromno domačijo, vrtec ob cesti, nekaj zemlje, ženo ali moža, otroke — to je tisto, kar tvori človeško srečo in zadovoljstvo. Ali je to vse, ali ni ničesar drugega?

Hilariju ni bilo dovolj. Za srečo, je tuhtal, je treba še nečesa drugega, nečesa posebnega, kar ni v zvezi ne z domom, ne z zemljo, ne z otroki —. Kaj je tisto, tega Hilarij ni mogel dojeti. Samo slutil je. Imel je sicer vsega, kar potrebuje povprečen človek za življenje. Vsako jutro in opoldan je sedel k pregrnjeni mizi. Lahko je stopil k svoji hčeri, ki mu ni odrekla ničesar. Dajala mu je denar, ki si ga je nekdaž tako želel. Zdaj ni vedel z njim kaj početi. Ni ga potreboval. Postajal je zakrknjen. To zakrknjenost so vsi opazili na njem.

„Nič več te ni k meni,“ mu je očitala Verona.

„Eh,“ je zamahnil z roko, „nikamor več se mi ne ljubi.“

„Vem, zakaj se ti ne ljubi.“ Zakaj, tega ni povedala.

Doma pa so tudi godrnjali nad njim. Že dobro, so rekli, če se mu ne ljubi delati. Nikjer ni rečeno, da mora. Toda lenobe tudi ne bo pasel; to mu je Franc povedal naravnost in zelo odločno. „Ako se ti prav nič ne ljubi, lahko greš.“ Oh, se je nasmehnil Hilarij. Kam pa naj grem, saj je ta grunt moj. Zato so mu hoteli priti na drug način do živega. Pritrgovali so mu pri hrani. Vse so zaklenili pred njim. Zapirote? jim je rekel s smehljanjem. Moji dragi, jaz sem vaje revščine. Tako se me je držala vse življenje, kakor se me drži dlaka na bradi. Bom pa stradal.

Medtem pa je začel spet piti. Ob vsakem času si ga dobil v gostilni pri četrti vina. Nekaj denarja mu je dala Verona, kadar ga je zvabila k sebi. Ampak s pijačo se je obudila v njem stara strast. Začel je doma krasti. Beračiti pri Veroni ni hotel, zato je z doma nalašč nekam odnašal jajca iz gnezd na senu. Včasih je prišel na kak zviti način do mesa in si ga je odrezal velik kos; v tem njegovem početju je bilo nekaj zlobe. Ampak tega mu dolgo niso mogli dokazati, delal je zelo spretno, z izkušnjo nekdanjih dni. Če so govorili, da je česa zmanj-

kalo, je sedel med njimi z docela nedolžnim obrazom in se ni brigal za njihov razgovor. Ujela ga je Manka. Ogorčenje je prikipelo v njej do vrhunca.

„Kradel pa ne boš,“ mu je dejala odločno.

„Tako? A kaj sem tebi ukradel?“

„Meni nič. Toda nočem, da bi imeli pri hiši tatu. Svoje krasti!“

„Kakšno svoje! To je vendar tuje. Vse, kar je tuje, je dovoljeno odnesti.“

„Lepo govoriš, je dejala zaničljivo. „Visoko si se povzpел. Tako si najbrže učil tudi otroke, ko so bili majhni?!“

„Taka šola,“ je rekel, „le več dá življenju, kakor pa tvoja. Po tvojem bi pocrkali, po mojem pa so ostali in se preživel.“

„So, samo nepošteno.“

„Eh, kaj nepošteno. Vsi ljudje so nepošteni. Zakaj bi morali biti ravno mi pošteni. Kadar pride čas, da bodo vsi pošteni, da bodo vsi ljudje lahko živeli, bom tudi jaz drugače učil svoje otroke.“

Ne, tako ne bosta prišla nikoli do konca. Z njim ni mogoče govoriti. Postavil je življenje na glavo in zdi se mu, da je tako prav. Manka je vedela, zakaj je tako, a ona ni mogla pri tem ničesar in tudi ni hotela.

* * *

V nedeljsko dopoldne, ko so vsi drugi odšli k maši, doma pa sta ostala samo Hilarij, ki sploh ni hodil k maši, in Manka, ki ni mogla, je prišel Hilarij k Manki in ji dejal:

„Zunaj je tako lepo, ali te nič ne mika ven?“ Manka ga je pogledala, če misli pošteno; pa je bil njegov obraz tak, da ni mogla ničesar na njem razbrati. O, Manka si je želela na sonce, vendar si Hilarija ni upala prositi. Že zadnjič se je tako ponorčeval iz nje: ko se ga je hotela oprijeti, tedaj se je odmaknil in rekel, da mu mora prej nekaž povedati. Potlej je silil v njo za neko malenkost, za tisto zgodbo iz davnih dni, ko je on, kakor je sam priznal, hodil k neki vdovi, ona pa imela svojega ljubimca. Ko se je torej zdaj v nezaupanju pripravljala, da bi se ga oprijela za vrat, da bi jo tako laže ponesel, si je on premislil.

„Ampak, prej mi moraš kaj povedati iz svojega življenja,“ je rekel. Vzdrhte so ji ustnice.

„Kaj pa naj ti povem?“

„Karkoli, kar se ti zdi. Kaj iz svojega življenja.“

„Saj ti nimam česa povedati, saj se ni nič zgodilo.“

„Misliš, da ti verjamem?“

„Eh, Hilarij, kako si čuden. Vedno si nekaj domišljaš. Ali nisi ti nikdar ničesar zagrešil?“

„Oh, seveda sem. To je človeško. Ampak, vidiš, jaz se ti upam odkrito povedati, če hočeš.“

„Meni ni treba ničesar. Obdrži zase, kar si kdaj napravil.“

„To ni moja stvar. Med možem in ženo mora biti vse skupno. Kar eden napravi, morata oba vedeti.“

Pa kaj hočeš?“ je dejala drhté.

„To mi povej, koliko ljubimcev si imela v Ameriki. „Gledala ga je nedoločno.

„Čudne stvari zahtevaš od mene,“ je dejala in umolknila. Zdelo se je, da vendar premišlja. „Saj ljubimcev naposled nisem imela. Če sem pa tako včasih prišla s kom skupaj, za to še ni bil ljubimec.“

„Oh, se je smehljaj, „saj ni važno, ali so bili ljubimci. Ampak s kolikimi si tako včasih prišla skupaj?“

„Dva sta bila,“ je priznala tiše in gledala mimo njega.

„Samo dva?“ je vprašal nezaupljivo, kakor bi se mu premalo zdelo.

„Pa — saj ti ne morem dokazati, ako nočeš verjeti. „Njen glas je bil čedalje neodločnejši, tišji. Njen pogled je begal po sobi, skozi okno, kakor bi komaj čakala, da se reši tega mučnega izpraševanja. Tam zunaj sije prijetno pomladno sonce, ona pa mora ždeti v sobi, in čakati, kdaj se Hilariju zazdi, da jo ponese ven. Obujati mora spomine na vse tisto, kar je hotela pozabiti, nad čemer je napravila že zdavnaj velik križ.

„No, za danes bodi dovolj,“ je naposled zinil in se pripravil, da jo ponese. „Vidiš, Mari Vrečkova, ti misliš, da sem zloben. Morda tudi sem, a ne tako, da ne bi mogel vsega razumeti. A poglej, kdaj si ti imela namen meni vse odkrito priznati? Kdaj mi nisi lagala? Ti se izpoveduješ vsak mesec in misliš, da te bo tisto rešilo. Ne misli, da sem tako radoveden, kaj si ti v svetu doživela. Vidiš, jaz približno vem, kako si živela. Nisem tako neumen, da ne bi vedel, česa ženska potrebuje, ko je stara dobrih trideset let in se je naveličala moža. Vidiš, od dvaintridesetega do petdesetega, ko se človek nekako naveliča življenja, je osemnajst let. Ako si imela samo dva moška, kakor praviš, si imela vsakega po devet let. A to veš ti sama, da se vsak moški naveliča ženske najmanj v dveh, treh letih. Važno je, kako si ti zdaj postala pobožna, kako se izpoveduješ, med tem pa meni vse tajiš.“ In da mu ne bi ugovarjala, se je sklonil in ji ponudil svoj vrat. Oprijela se je tega vratu in on jo je ponesel na vrt, kakor majhnega otroka. Nič ni bila težka. V tem letu, kar je obolela, je splahnela. Postavil jo je na soncu na stol in nato še sam prisedel. Manka je obrnila obraz proti soncu, priprla oči, kakor da bi hotela razmišljati o nečem posebnem. Čutila je bližino svojega moža. Ne, nikdar ni mislila, da bo zdaj na

koncu njenega življenja tako. Vsa leta je zaničevala tega človeka. Vse, kar je imela z njim, je bilo prisiljeno. Rešila se ga je pred osemnajstimi leti in nikdar ni mislila, da bo nazadnje vendar primorana pasti ravno pred njim. Od tistihkrat se ni prav nič spremenil. Le kradel ni več tako. Malce bolj umirjen je bil. Našla ga je v revščini, osamelega, ljudje so se mu posmehovali, dočim se je on samo smehljal. Eh, Mari, ji je dejal ob priliki. Človek mora dočakati visoko starost, preden dožene, da vse skupaj ni nič, da je razočaran, da je zgrešil življenje. — Ona ga ni zgrešila. Ona je svoje odnesla, ni bila ne razočarana, ne zadovoljna. Nič hudo ni vzela vsega. In vse bi poteklo v najlepšem miru, da ni vstal tu užaljeni Hilarij, človek s katerim ona ni nikdar računala. Pa je bil ob njej, hotel je biti človek; od tistega, kar so imeli vsi, je tudi on hotel nekaj malega. Pri tem razmišljanju, in ker on ni več govoril, je rahlo zadremala. Ko se je predramila, ga je opazila ravno, ko je lezel s hleva.

„Kradel si spet,“ je rekla in ogorčenost je zrastle v njej.

„Nekaj si moram nabrati,“ se je opravičil.

„Saj imaš pri hiši vsega dovolj. Česa še potrebuješ?“

„Eh, ti misliš, da je dovolj, če je kdo kruha sit. — Zvečer moram malo v gostilno.“

Hilarij Bogdanovič —. Kako čudno je bilo vse to pred dawnimi leti, kako čedalje bolj čudno postaja sedaj. Hilarij Bogdanovič, — nekdanj tat, skoraj propal človek, zaničevan. — Vse dolgo življenje je posedal na tem pragu, kakor bi pričakoval nečesa posebnega, velikega presenečenja. Kaj ni doživel zdaj velikega razočaranja? Zdaj, ko ima vsega dovolj, kruha, obleke, lepo streho, — zdaj krade jajca, — in to kljub temu, da lahko dobi denar, pa vendar krade, da pojde pit. Kako — zakaj, tega Manka ni mogla tistokrat odgonetiti. Toda, v njej ni rastlo do njega ne usmiljenje, ne sočutje, kaj šele ljubezen. Bil je tu pred njo, s svojim drobnim, usahlim obrazom, z dolgimi povešenimi brki, z drobnimi mežikajočimi očmi, s svojim večnim nasmeškom, ki ne veš, ali je zloben ali neumen, in ki ga dela zoprnega. Bil je tu ob njej Hilarij Bogdanovič, njen mož, ki ga je zapustila, ne da bi se v svoji notranjosti kedaj kesala zaradi tega, najmanj pa, da bi čutila, da mu je kdaj storila kakšno krivico. In še bi bilo morda bolje, da ni začel zadnje čase s svojimi stvarmi, s svojim zbadanjem, z večnim izpraševanjem, s katerim ji je vrtal v notranjost, da je bila prisiljena vsakokrat lagati. Zato ga je začela sovražiti. Nekoč ga je zaničevala. Takrat se ga je lahko rešila; pobegnila je. Danes te možnosti ni več. Prisiljena je živeti z njim, ali vsaj ob njem. Danes ga sovraži, ker ve, da jo bo preživel, da jo bo mučil do smrti. Čuval se je kakor nalašč, da se je dočuval. Stradal je, toda nase je pazil, da jo bo zdaj lahko mučil.

Tedaj je vzrastlo v Manki:

Ne, mučiti se mu ne dam, pa naj se zgodi, karkoli! Treba je govoriti s Francem.

Istega dne je Franc sklenil z ženo, da bo materi povedal, naj nekaj ukrene z hišo in z vsem; ali naj mu preda ali pa naj mu pove, da nima česa iskati pri hiši. In če bo stari kaj nasprotoval, da ga bo prijel za vrat in ga zadavil, ali pa mu kaj drugega napravi. Kaj bi se taka uš potepala po svetu in nagajala. In zvečer sta se z ženo natančneje pomenila. To je: On je povedal svoj načrt, ona pa je morala pristati nanj.

Dva tedna po tem, je prišlo med Francem in Hilarijem do spora. Hilarij sam tega spora ni izzval, temveč je njegovo posmehovanje prisililo Franca, da je starega udaril z vilami po hrbtu.

Hilarij je bil presenečen, samo rahlo presenečen. Teden dni se je mrko vlačil po vrtu in po hiši, z nikomer ni spregovoril besede, nikomur ni potarnal, niti enkrat ni omenil, da sin kaj takega ne bi smel do svojega očeta. Ko je prišel k Veroni in je ona močno govorila proti Francu in materi, ker se je to zgodilo, se je Hilarij zopet pobral. Bilo mu je neprijetno, da ga tako pomilujejo. Tudi ni sprejel njenega povabila, naj se preseli k njej.

Že v jeseni, ko je dež neprenehoma lil in so bile ceste vse razdrpane, da človek ni mogel iz vasi, se je vrnil njegov najmlajši: Vinci. Prišel je ves moker. Ostal je doma ves mesec. Franc je sicer nekaj godrnjal, da fant je pri hiši, ne da bi se bil trudil za to, toda mati je dopustila, naj ostane, dokler se mu zdi. Sicer pa je sam rekel, da ostane samo kak mesec. Vendar je ostal skoraj do pomladi.

Ta zima je bila za Hilarija čudno prerोजenje. Vinci ni bil več stari razbojnik, ki je vse odnesel, kar je videl, temveč je bil, kakor kak apostol. Govoril je o novem svetu, o novem življenju. Hilarij je poslušal njegove besede, kakor bi srkal medico skozi slamo. Tokrat ni Hilarij pripovedoval pravljic, kakor nekdanje dni, temveč jih je poslušal, zakaj vse, kar je Vinci povedal, je močno dehtelo po pravljicah. Bilo je v nekem pogledu podobno pravljicam, ki jih je sam nekdanje dni pravil, na videz prav tako neresnično, nemogoče. V resnici jih nihče domačih ni poslušal in jemal resno. Življenje se vendar ne more postaviti na glavo, so dejali. Toda Hilarij je dognal, da življenje morda zdaj stoji na glavi, dočim bi tedaj stalo na nogah. Čemu ta sen tisočev po sreči, po bogastvu, ko je vendar dana možnost, da vsi ljudje dosežejo nekaj od tega, možno je, da imajo vsi enako, da je tvoj sosed isto, kar si ti, nič več in nič manj. Na tej črti je življenje dano vsem ljudem, a za kaj je vendarle drugače? Ali ni s tem povedano, da zdaj stoji življenje na glavi? Svet je treba urediti, hribe ponižati, do-

line dvigniti, potlej nastane ravna ploskev. Na tej ploskvi je dano enako življenje vsem ljudem.

Hilarij je poslušal z odprtimi usti. Njemu sicer ni moglo to življenje ničesar več dati, ker ne bo prišlo tako nenadoma. Toda, prevzelo ga je vsega. In ta bivši tat, razbojnik, ki sicer ni imel volje in drznosti, da bi postal to, kar je bil njegov oče, je začel oznanjati po vasi novi evangelij. Posedajoč ob večerih v gostilni, pozimi še s svojim sinom, je razlagal kmetom in jim govoril o novem življenju. Sam ga ni vsega razumel, toda bilo je, kakor da bi to v njem že zdavnaj tlelo in se zdaj prebudilo. Govoril je s slastjo, z navdušenjem in zdelo se je, da je tudi sam med poslušalci in da posluša svoje besede, svoje nauke, in se opaja z njimi. In bilo je potrebno, ko se ni hotel nihče drugi. Toda, njega samega to ni razočaralo. Tudi ga ni vznemljilo, da so se smejali, kako se je ta razbojnik s svojim sinom vred spreobrnil. Le da bi bilo bolje, tako so rekli, da bi se tudi spokorila, šla v cerkev in prosila odpuščanja za svoje grehe. Posmehovali so se Hilariju, to je dosegel.

„Eh,“ je dejal naposled Hilarij Vinciju, „ljudje ne bodo nikdar razumeli tega in nikdar ne bodo vredni boljšega življenja. Vidiš, tu pri nas je tako: moj ded je bil pošten človek, imel je nekaj zemlje in ni je bilo malo. Pa so ga spravili v pravdo z grofom in je vse zgubil. Zpil se je. Mojega očeta žena, moja mati je že služila na gradu in tam so jo izpridili. Mene je rodila z očetom, za druga dva se pa ne ve. Oče je postal razbojnik: napadal je grofe in jim kradel. Kradel pa je tudi drugim ljudem, naposled je nekoga ubil. Morda to ni bil prvi, ki ga je ubil, a za tega so ga obesili. Jaz nisem bil nikdar nič. Ne pošten človek, ne dovolj velik razbojnik. Ti boš pa postal nekaj večjega, kot sem jaz, kot je bil moj oče in kot moj ded. Nič ne de, če se ti bodo posmehovali. Ljudje, to so gmajna, prerasla s trnjem, z osatom, z majhnim drevjem, a nič plemenitega ni na njej. Živina se pase po njej, a še kot pašnik ni veliko prida. Toda, če bi kdo prišel in preoral to gmajno, zasejal po njej najlepša, najplemenitejša žita, jaz mislim, da bi dobro uspevalo. Mi nismo mogli dorasti. Jaz nisem bil nikdar nikjer, nisem videl sveta, nisem slišal, kaj počno po svetu. Pravil sem vam pravlјice in to je bilo najboljše, kar sem znal povedati. Ti si mlad in veš mnogo, to je velika sreča.“

Tako sta se pomenkovala. Zdaj Hilarij ni imel časa za domače zadeve. Nič ni hotel poslušati Frančevega godrnjanja, ne stokanja Man-kinega, ki je to zimo še huje trpela in ni imela nikogar, da bi sedel ob njej in jo tolažil. Hilarij je živel v drugačnem svetu, in kar bal se je, da se Vinci prezgodaj dvigne. Ves nemiren je bil. Pozabil je celo Verono in je redko krenil k njej po kak drobiž, da je lahko šel z Vinci-

jem sedet v krčmo, kjer sta se na dolgo in široko pomenkovala. Toda, zanj je bil važen samo še Vinci in njegovo pripovedovanje.

Ampak, ko je prišlo prvo sonce, se je Vinci odpravil po svetu. Obljubil je staremu, da se bo še vrnil, da se bosta še pogovorila.

„Jaz sem star,“ je rekel Hilarij. „A rad bi videl, da bi se to naše življenje docela prerodilo. Bilo bi čudovito.“

Pospremil je sina do železnice in mu nekaj stisnil v roko.

„Kaj boš zdaj ti meni dajal?“ je vprašal Vinci in se smejal.

„To je malo,“ je zardel Hilarij. „Nekdaj si ti meni več zdajal, takrat, ko bi jaz moral tebi.“

„Pa vendar nisi tega nakradel?“ se je režal fant.

„Ne,“ je odvrnil Hilarij. „To sem tako spravil. „Ko je fant sedel na vlak, mu je dal svojo nežno roko, ki ni bila vajena dela. Vinci jo je stisnil. Zdelo se je, da bi si imela še mnogo povedati. Pa je bilo težko govoriti.

Zlasti, če bi bil Hilarij vedel, da je Vincija videl poslednjikrat.

Nad agonijami sveta

Igo Gruden.

Nad agonijami svetá in žitja,
ko svet se ruši v brezno mrtvih dni
vseh narodov in bednih vseh ljudi,
v resničnost tvojega sem zdvomil bitja,
prelomil sem se v dvom ob tebi, bog,
kot brodolomec vržen ob čerí.

Mladosti krik ni trgal me v odkritja
skrivnosti večnih iz sanjavih dni:
med žejnimi zdaj mož sem sredi vpitja
zatrobil psom in lovcem v votli rog —
naj pade, kar ni vredno, da živi!

O daljna zarja, iz krvi prelitja
med nas stopila v dan boš iz noči:
ugasi zvezde sanj in tihožitja,
da v duši jasna sled bo tvojih nog,

Življenje in smrt Hilarija Bogdanoviča

Miško Kranjec

Konec.

Spomladi je spet prenašal Manko: iz sobe na sonce in zvečer s sonca v sobo. Manka je postajala vsak dan slabša, zdravje se ji ni hotelo vrniti. Prosila ga sicer ni, da bi ji stregel, a ponudil se ji je sam. Včasih pa je spet sitnaril s svojim izpraševanjem. Spomnil se je kakšnih malenkosti in se je sukal na njih, ne da bi hotel preokreniti razgovor. In ko je ona že ležala na soncu, ko ni bila več prisiljena govoriti, ker je vedela, da jo zvečer lahko kdo drug ponese v sobo, tedaj je pripovedoval on. Govoril je o svojem življenju, toda tako, da je Manka vedela, da govori o njej. Izmišljal si je sproti in pripovedoval. Manki ne bi trebalo reči nič drugega, kot da je vse to res, kar pripoveduje; a ona je tajila. Ničesar več mu ni hotela priznati, zavijala se je v molk. Kakor da bi se razbojnik skril v grm: okoli njega hodijo orožniki, samo v grm še niso pogledali. Tako blizu so, le v rokah ga še nimajo. Tako je on lazil okoli nje: vse je vedel, le njenega priznanja ni imel. Prišlo je tako daleč, da mu je Manka priznala: „Sovražim te.“ To priznanje je bila edina njena odkritosrčnost.

„Oh,“ se je smejal. „Saj to vem. To že zdavnaj vem.“ Potem pa mu je padlo v oči sumljivo vedenje snahe in sploh vseh treh. Snaha se ga ni upala pogledati. Tedaj se je Hilarij zamislil.

In ko so se pri večerji nekako zbadali in se je Franc spodtikal obenj, je dejal:

„Jaz se vam le čudim. Sovražite me. Odveč sem vam pri hiši. Pregnati me ne morete. A zakaj ne pride nikomur na misel, da bi mi dal strupa?“

Oni so se spogledali. On pa se je nasmihal. Kakor bi jih zalotil pri zločinu; kot bi bili trenotek prej o tem govorili. Pa je v resnici Franc rekel ženi, naj mu nasiplje v hrano mišnice. Tudi Manka je vedela za to. Preveč jim je presedal. Kakor sitna muha, ki jo nekaj časa pustiš, da te obletava in seda nate: samo preženeš jo z roko. Toda, če te le preveč nadleguje, vznemirja, počakaš ugodne prilike in jo ubiješ.

Preveč jih je presenetil, da bi kdo kaj rekel in tako odvrnil njegov sum. Njemu je to mimogrede padlo v glavo, zdaj ni bil prestrašen, temveč prav se mu je zdelo, da je tako.

„Saj ne bi bil nihče nikdar vedel, kaj ste napravili z mano. Kdo bi pa prišel na to, da bi privlekel sem komisijo, da bi me pregledali? Star sem dovolj, da lahko naravno umrem.“ To je govoril skoraj šepetaje in zrl ves čas snaho, ne pa Manke ali Franca. Snaha, ki je sedela

za mizo, z dojenčkom v naročju, je lezla skupaj. Usta je imela rahlo odprta, oči so ji skoraj osteklenele. Zakaj gleda njo? Kaj je ona pri tem kriva? Saj mu ona ne želi smrti, zaradi nje lahko živi še sto let. Ona je bila samo orodje, katero so hoteli drugi porabiti za svoje namene. Njeno telo je pričelo drhteti. Nazadnje je sklonila glavo in pričela jokati.

Tedaj je Hilarij obmolknil. Strmel je v žensko, ki je pričela tako nenadno jokati, brez vzroka. Kakor bi se prestrašil, je dejal, da bi se opravičil:

„Saj nisem mislil nič slabega. Tako sem rekel —.“ Postalo mu je neprijetno in skušal se je po tihem umakniti. Ko je bil zunaj, je postal na postenju. Oddahnil si je. Nekaj morečega je bilo v hiši. Zdaj šele se je zavedel tega. Igračkal se je s to morijo, niti malo se mu ni zdelo sumljivo. Kakor bi se otrok igral z britvijo, šele, ko bi začutil njeno ostrino na svoji koži, bi si jo ogledal.

Namenil se je k Veroni, da bi pozabil na to neprijetno domače vzdušje.

Verono je našel v trgovini kakor vselej, kadar je prišel k njej. Imela je navit gramofon, da ji je prepeval pesmi v tujem, angleškem jeziku. V naročju je držala svojega prvega otroka, ki mu bo že skoraj leto dni. Otrok je strmel v zaprto škatljo, kakor bi skušal odgonetiti, kaj v njej, da tako čudovito poje.

„Sedi, očka,“ mu je rekla Verona veselo, kakor vselej, „že dolgo te ni bilo. Kaj počneš?“

„Nič takega,“ je zamahnil z roko, vendar se je videlo, da ga nekaj mori.

„Kaj so ti naredili doma?“ je vprašala zaskrbljeno, ko je bil tako hladen. Odkimal je. Nato je vabil k sebi otroka in mu nekaj govoril. Nasmihal se mu je, a otrok ni hotel k njemu. Čez trenotek pa se je ozrl v Veronin obraz. Ta obraz je bil okrogel, zdrav, oči živahne. Nikakega sledu na njem o kakšnih bolečinah.

„Kako se v življenju vse lepo poravnava,“ je dejal naposled brez vsake zveze, razen one v svojih mislih. Zato ga je Verona nerazumljivo pogledala.

„Kaj misliš s tem?“

„Z mozem se dobro razumeta?“

„Hvala bogu, dobro,“ je odvrnila in zdaj je vedela, kaj je mislil. Nasmehnila se je, in v tem nasmehu je bilo nekaj njegovega. „Bolje kot vidva z materjo.“

„Eh, pri takih starinah, kot sva midva, to ni več važno.“

„Misliš?“ Spogledala sta se in zato ni bilo treba odgovoriti. Tedaj se je dvignil. Iztegoval se je, kot bi hotel nekaj povedati, a se je na-
posled brez besede okrenil.

„Kaj greš domov?“

„Ne. Malo grem okoli.“ Razumela je, kam ta „okoli“ pomeni. Od-
prla je predal, kamor je metala drobiž, ki so ga kmetje prinašali vsak
dan in zgrabila z periščem denarja in mu ga ponudila. „Saj te nisem
prišel prosit,“ se je opravičil. „Nikdar ti ne bom mogel povrniti, kar si
mi že dala.“

„Nisem te prosila.“ Odkolovratil je, a ne domov, temveč v gostilno.
Tam je preždel do večera. Ko se je vračal, so se mu noge zapletale.
Doma so godrnjali nad njim, on pa je bil tiho, samo nasmihal se je
kakor vedno.

To se je poslej ponavljalo. Bil je kakor nekdanje dni: komaj je
čakal, da bi mogel zaviti v gostilno. Doma je bil nemiren, kakor da
bi čakal svoje ure. Že dopoldne ga je mikalo, vendar je do popoldneva
zdržal. A po obedu se je toliko časa onegavil okoli, da je stopil na ce-
sto, in ko je bil že na cesti, ni mogel nazaj, temveč si je rekel, da gre
k Veroni, a namestu, da bi šel k njej, je odšel v gostilno.

Iz mirnega, dremavega lenuha je postal pijanec, dobrodušnež,
ki so ga otroci vlekli za suknjič, on pa jim je še delil sladkorja, če
ga je kaj imel s seboj. Vlekel se je po cesti kakor senca, samo njegove
dolge roke so mahale, kakor bi hotel samemu sebi dokazati nekaj
posebnega. Sicer pa ni govoril z nikomer. V gostilni ni hotel nikdar z
nikomer sedeti, ne govoriti. A tudi doma se je po tistem vseh izogibal.
Ženo je pustil pri miru. Nič več ni silil iz nje priznanj. Kakor da ga
več ne briga. Manka je še vedno ležala. Kakor ji je bil nekoč zopr-
n s svojim večnim sumničenjem, s svojim vrtanjem v njeno notranjost,
s svojim neumnim nasmehom, ki mu ni mogla verjeti, je zdaj čutila
po njem praznoto. Nič več ni prihajal posedat k njeni postelji, nič več
ni govoril o vseh tistih stoterih neumnih malenkostih, ki jih je ona
sovražila. Tudi duhovnika ni več nadlegoval, kakor prve čase.

A prepiri med njim in med Francem so bili čedalje gostejši. To je:
on se ni prepiral, ampak zloben je postajal. Ta zloba je prihajala iz
njega na miren, dobrodušen način. Predvsem, ker Franc še vedno ni
bil gospodar te hiše. Zdaj mu je prihajalo na um, da bi mati lahko
umrla in zapustila vse tako, nerešeno. Potlej bi si še delili. In stari bi
lahko bil toliko nesramen, da bi povabil domov Vincija in temu predal
zemljo, on bi se moral pa izseliti. Sploh ga je začel ta njegov nepravi
oče zelo dražiti. Med njima ni bilo nikdar ljubezni, niti strpnosti. Hi-
larij si ni tajil, da ga ni nikdar ljubil. Sovražil ga sicer ni, dokler

je bil Franc mlad. Toda nekega dne je fant izvedel, kdo mu je oče in takrat se mu je sam odmaknil. Potlej sta se razšla. Ko sta se zdaj srečala, sta si stala nasproti kot dva tiha sovražnika, med katerima mora priti do obračuna. Edini, ki bi to nesoglasje lahko odpravil, ali ga zmanjšal, je bila Manka. Toda ona je bila ob strani. Celo podpirala je Franca. Ta njen najstarejši, spočet iz ljubezni, rojen v prevari, je bil med vsemi temi, ki so bili okoli nje, vendarle neko središče. Hilarij pa je bil odveč, nepotreben. Sovražila ga je in njeno sovraštvo je še naraščalo. Morda je bil temu kriv tudi sam, ker se ni mogel vživeti v nove prilike pri hiši, ker se ni znal podrediti. Dali so mu vsega, kar je potrebno za lahko, brezskrbno življenje. Ni mu bilo treba delati, samo vdati bi se moral. In kaj bi bilo to zanj, ki itak ni bil nikdar samostojen in mu ni bilo prav nič do svobode. Pa je vendar kljuboval, prav nalašč, to je bilo vsem očito.

* * *

Življenje se je bilo še bolj zaostriло in nekega dne bi izbruhnilo. Hilarij ni pričakoval nič posebnega zase, nič prijetnega. Po tistem, ko jih je zalotil, da so morali govoriti o strupu, mu je postalo vse jasno. Vedel je, da bo nekega dne padel. Kaj drugega je treba, kakor da je Franc slabe volje in da ga udari po glavi? Morda se prej nekoliko napije, tako bo stvar lažja. Toda kljub zavesti o tem se ni spremenil. Nič manj ni bil siten, jedek, nič manj se jim ni izpostavljal. Vedel je, da drvi proti polomu, proti svojemu koncu, a to mu je postajalo prijetno. Saj to življenje nima nikakega smisla.

Edino zatočišče v teh časih mu je bila gostilna. Tam je posedal ves popoldan, pil svojo četrt in še naročal in prisluškoval, o čem vse ljudje govore. Sam se v razgovor ni spuščal. In če ga je kdo hotel zaplesti, se je obrnil v stran.

V tej gostilni je nekega dne srečal Lakijs, človeka njegovih let, ki je bil večji del svojega življenja po svetu, predvsem v Ameriki. V mladosti se je Hilarij poznal z njim, vendar sta si bila vedno tuja, Laki je celo Hilarija vedno pretepal. To je storil tako, kjer je bilo mnogo ljudi, da so se smejali, ko je Hilarij, ki je bil vedno slabič, klical na pomoč. Ampak Hilarij zdaj ni mislil na tisto. Laki je bil pač močnejši, pravica je bila njegova.

Ta Laki se je zdaj bahal v gostilni, naročal je kuhano vino, in dva neznanca sta že ležala iztegnjena po sobi. On pa je bil še junak. Hilarij je sedel zase, kakor je bila njegova navada.

Laki ga je vabil k sebi. Da on plača, je rekel. Ne, je dejal Hilarij, ti le pij svojo mero, a jaz bom svojo. Jaz že vem, koliko je meni po-

treba, ti pa, koliko je tebi. Jaz ne bom za tvoje, ti ne za moje. Tedaj se je oni norčaril, češ ali ima Hilarij kaj svojega. No, Hilarij ni bil presenečen, temveč je rekel, da je vsaj pošten, ker noče piti za Laki-jevo. Naposled pa je Laki le prisedel k Hilariju.

„Povem ti, moj dragi,“ je rekel Laki, „kako je tvoja žena živela v Ameriki.“

„Misliš, da ti bom kaj verjel?“ je rekel Hilarij. „Vidiš, ti si bil vedno prasica, lažnivec in vse, kar je mogoče takega. Jaz te imam rad, kakor vsakega, kdor mi kdaj kaj imenitno laže, a verjel ti ne bom ničesar.“

„Ti le ne verjemi, nihče te ne sili, da verjemi. A vsekakor dovoli, da ti povem. Manka je vendar tvoja žena. Vidiš, v Ameriki je šest let živela z menoj.“

Hilarij je vzel svojo četrto vino in steklenico s slatinsko vodo, da je delal z njo brizganec in se lepo presedel k drugi mizi. Ko je odhajal, je rekel:

„Saj sem že prej dejal, da si prasica.“

Laki se je iztegnil za Hilarijem in ga prijel za suknjič

„Kako si rekel? Kaj sem jaz?“

„Prasica sem ti rekel.“

„Ali veš, da te lahko zdrobim?“

„Oh, saj vidim, da si cel hrust. Jaz sem trska proti tebi. Vidiš, če bi bil jaz močan, bi te res zdrobil, a sem slabič. Ti si pa najbrže vaje tega, morda si že koga zdrobil v Ameriki, kaj jaz vem.“

Laki pa ni iztegnil rok, da bi zdrobil Hilarija, kakor mu je grozil, temveč se je prav mirno prisedel k njegovi mizi. Natočil je Hilariju svojega, česar pa ta ni pokusil.

„Šest let je bila pri meni in me je hranila,“ je govoril Laki in se režal. „Kar je zaslužila, je morala dati meni. Potlej mi je pobegnila in si zaslužila nekje to, kar je prinesla s sabo. Kako, tega ne vem, vidim samo, da je bogata. Ampak, imela sva lepe stvari med sabo. Če sem ji rekel, Manka — sleci se in pleši pred menoj, je to mirno storila. Slekla se je in je plesala. Tiste dni je imela lepo telo. Kasneje se je že malo razlezla.“

Hilarij je podprl glavo z rokami, priprl desno oko in se samo z levim smehljal.

„Lepo telo je imela?“

„Izredno lepo.“

„No,“ je rekel Hilarij, „zaradi tega nisi ti nič na boljšem, ne ona, a jaz nič na slabšem.“

„Ne,“ je dejal oni. Čez čas pa je nadaljeval: „Ona bi morala biti pravzaprav moja žena. Saj sva ves čas skupaj živela, tudi prej. Vidiš, ti misliš, da sta Vinci in Verona tvoja otroka —.“

„Čigava pa?“ je rekel Hilarij smeje. „Menda ne boš rekel, da sta tvoja?“ Tu je bil Hilarij občutljiv.

„To je tisto, da sta moja,“ je dejal oni. Hilarij se je sicer še smehljaj, vendar se je njegovega telesa polotilo krčevito drhtenje, kakor da bi ga tresel mraz. Vse življenje si je Hilarij dopovedoval, da sta Vinci in Verona njegova, odvrčal je vse majhne sumnje, ki so se hotele zbuditi v njem. Zdaj se je zamajal. Sicer ni verjel Lakiju, ker je vedel, da se rad slini, vendar ni bil nič več trden, kakor prej. A zdržal se je še. Toda, potem je prišla ugodna prilika. Laki si je naštepal cigareto in ker je bil pijan, mu je cigareta padla na tla. Sklonil se je ponjo in jo pobiral.

Tedaj je Hilarija nekaj obšlo, česar si pozneje ni mogel razložiti. Najprej je videl sklonjenega Lakija, potem pa pred seboj na mizi slatinsko steklenico. Ta steklenica, polna vode, dovolj težka, in sklonjeni Laki, se je združila v eno. Hilarijeva roka je posegla po steklenici, jo prijela za vrat in dvignila. In ko se je Laki hotel vzravnati in je primerno nastavil glavo, je steklenica padla na njegovo temo, da je steklo neprijetno zazvenelo. Laki se je oprijel za rob mize in se skušal dvigniti, njegove oči so buljile predse, mimo Hilarija, potem pa se je iztegnil po tleh. Padel je kakor hlod, po sencih pa se mu je vtil curek krvi.

Pritekel je gostilničar in močil Lakija po glavi.

„Kaj ste napravili, Bogdanovič!“

„Malo sem ga počohal po glavi, ker se je tako ustil pred mano.“

Odpravil se je, ne da bi se še brigal za Lakija. Hodeč po cesti, je mahal z rokami in se opravičeval pred seboj: Jaz sem boječ človek. Nikdar mi ni prišlo na misel, da bi koga udaril. Morda zato, ker so mojega očeta obesili. Laki je vedel, da sem bojazljivec in se je bahal pred menoj z mojo ženo. Kaj me briga žena, ampak čemu bi se vsaka prasica bahala, da je ležala pri njej. Pa to niti ni važno; važno je to, da jaz po tem, kar je povedal, nisem oče ne Vinciju ne Veroni. Vsakogar, ki mi bo še rekel kaj takega, oplazim ravno tako po glavi, kakor Lakija. Vinci in Verona sta moja otroka, pa najsi sta kakršnakoli.

Ženo je našel na postelji.

Hilarij je sedel za mizo in podprl glavo z rokami. Buljil je predse in premišljal.

„Lakija sem ubil,“ je izgovoril naposled, a zelo mirno, skoraj brez vsakega čuvstva. Manka se je oprla na roke in gledala s širokoodprtimi očmi v moža.

„Kaj si napravil?“

„Lakija sem udaril s steklenico po glavi. Mislim, da bo vsak čas mrtev.“

Manka je padla nazaj na blazine in se zagledala v strop nad seboj.

„Dejal je,“ je nadaljeval Hilarij, „da je šest let živel s teboj v Ameriki in sploh mi je vse povedal. Že dobro, če je živel s teboj, kaj to mene briga, čemu mi gre to pravit? Toda pravil mi je še več: da Vinci in Verona nista moja otroka, temveč njegova. Ampak, da veš: Vinci in Verona sta moja! Tu pa ne pustim nobenega slepomišenja. Kakršna sta — moja sta. In kakršenkoli sem, pa čeprav sem ubijalec, ona sta moja otroka. In reci, da nista, reci, če si upaš!“

Žopet se je vzpela na postelji. Zdaj ni bila več mirna ne brezbrizna. Nekaj divjega je bilo v njej.

„Nista tvoja, ne, da veš! In hvala bogu, da nista, da ju ne bo sram zaradi tebe.“ Oči so ji gorele, in telo je drhtelo v razburjenosti.

Hilarij se je zgani. Gledal je v ženo, kakor da nečesa ne bi mogel razumeti. Samo tega se je bal ves čas. Pravzaprav ne bal, ker niti misliti ni mogel na kaj takega. Prej je imel v sebi nekaj sile, nekaj zavesti, zdaj je postal nenadoma ubog, skromen.

„Tako?“ je rekel tiho, a vendar z mirnim glasom. „Ali si upaš pri-seči, da nista?“

„Stokrat, če hočeš, in pred vsem svetom.“ Zdelo se mu je, da se mu megli pred očmi, kakor da bi šel sam preko zimske planjave, kjer ni nobenega razgleda. Pa so se mu le oči skalile; prepojila jih je vlaga. Oprl se je ob mizo in tako vstal. Stopil je do postelje, njegove roke so se stegnile, kakor bi hotele zgrabiti Manko za vrat in ji ga stisniti do nezavesti. Prsti so bili skrčeni in so se tresli, potlej se je pa prijel za prsi, kot bi hotel raztrgati sebe, obraz se mu je razvlekel, da je imel nekaj grozovitega, nečloveškega na sebi, potem je pokimal proti ženi in se obrnil ven. Zlezel je na seno in dolgo spal.

Prebudil se je že pozno popoldne. Pri hiši so bili vsi presenečeni. Gledali so ga nezaupno, kakor da bi se bali, da bo podivjal in jih začel po vrsti z nečim biti. On pa je bil spet miren in je prav hladno vprašal Franca:

„Kaj je Laki že mrtev?“

„Ne,“ je ta odvrnil, „ampak mislim, da večera ne dočaka.“

„Tako? Potlej sem ga pa na dobro mesto zadel.“

Zavil je na cesto, ne da bi mislil na kaj posebnega, razen na to, da je naposled le napravil nekaj pomembnega. Namenil se je k Veroni. Verona je že izvedela, ker je vsa vas govorila samo o tem. On pa se je smehljaj, ko je videl njen preplašeni obraz.

„Kaj ti je, Verona?“ je vprašal prijazno.

„Tatičku, kaj si napravil!“

„Misliš Lakija?“ Molčala je. „Nekaj posebnega. Kaj me ni pustil pri miru —.“ Kadar ni videla, je gledal v njen obraz, kakor da bi hotel nekaj razbrati iz njenih potez. Da Verona ni njegov otrok? In Vinci tudi ne? Šestdeset let živeti, pravzaprav brezmiselno, toda vendarle z eno zavestjo: da imaš nekaj, kar je samo tvoje, česar ti nihče ne more vzeti, razen smrti. Samo to majhno zavest imeti, da sta od vseh ljudi dva drobca tudi tvoja, a potlej ostati brez tega — — —.

Hilarij se je zagledal skozi okno na cesto, posuto z drobnim, belim prahom. Na obronkih te ceste je drobno dekletce paslo svinje in gosi in si prepevalo. Na obe strani ceste so bile svetle hiše, z zapoznelim cvetjem na vrtovih. Toda drevje, ki je viselo na kolnik, je bilo že orumenelo in je že močno otreslo listje. Na teh vrtovih je bila že zdavnaj jesen.

Hilarij se je čudil, kdaj je prišla, ko je doslej ni opazil. Zdaj mora biti na vrtovih prijetno, ko diši po dozorelem, morda že po gnilem sadju in po blatu iz jarkov na koncu vrtov.

In v to razpoloženje prijetnega, nekoliko sanjavega jesenskega razpoloženja sta prišla po cesti skozi vas dva orožnika. Hilarij se je zganil in se ozrl po Veroni.

Taka jesen je bila pred davnimi leti in prav tako sta prihajala v vas orožnika. Visoke črne petelinje perjanice sta imela na črnem klobuku, in bajoneta na puškah sta blestela v zadnjem septemberskem soncu. Po cesti so ljudje vozili s polja koruzo v visoko naloženih vozovih in posebej buče, debele, prijetno orumenele sadove, ali pa še nekoliko zelene, kar človeka vedno spominja na prazna polja, posekano koruzišče, kjer štrle iz tal samo drobni, ostri štori in kjer ne moreš napraviti koraka, da se ti strlice ne bi zajedale v obleko. In tiste njive zopet te spominjajo neprijetnega vetrovja, rahlega sonca, črnih vran, ki kriče po travnikih, in počestnih škrjancev.

V takem času sta prišla k Stričinim orožnika. Oče je bil doma. Nihče ni vedel ničesar. Otroci so se kakor ponavadi poskrili v klet. Hilarij, ki je bil takisto otrok, je zlezal pod posteljo in ni mislil na to, da bo moral ležati dva dni tu. Oče se ni branil, ko sta ga orožnika po-

vezala. Smejal se je vse dotlej, dokler ga nista privezala z vrvjo k mizi in pričela tepsti. Če je on umoril tistega gospoda?! Ne, je rekel, na kar je bil spet tepen. Nekaj časa je mirno prenašal to tepenje, kakor bi si mislil, da je treba pač potrpeti in bo že minilo. Toda, oče je bil dva dni privezan. Obraz mu je bil ves očrnel od udarcev, nad očesom je imel rano, odkoder se je cedila medla sokrvica in mu polzela po licu, kakor če se iz debla jablane pocedi voda, ker jo je črv načel in tako pomalem neprestano teče. Drugega dne pa, ko vse to ni prenehalo, temveč se še stopnjevalo, je oče pobesnel. Naenkrat se je med tepenjem napel in veriga na rokah je počila. Bil je nadčloveški napor, s katerim je pretrgal verigo. Planil je pokoncu, prevrnil mizo, in se oprijel enega orožnika, ga podrl po tleh in ga začel daviti. Njegove oči so bile poblaznele, iz ust se mu je cedila pena. Ampak, to je bil zadnji napon človeka, zakaj med tem ga je drugi orožnik pobil, da je padel po tleh. Ko se je prebudil iz nezvesti, je bil mehak, umirjen. Priznal je, kar sta orožnika želela. Priznal je, da je ubil človeka. Dobil je še merico udarcev, naposled pa sta ga odvedla. Poslovil se je od vseh, mirno, skoraj hladno, samo dejal je:

„Nič več se ne bomo videli.“ Vsi so jokali radi tega, samo on je bil miren. Vendar se ni mogel ubraniti, da se mu oči ne bi orosile.

Res se niso videli nikdar več.

Hilarij je bobnal s prsti po mizi in si žvižgal.

„Po mene gresta,“ je rekel Veroni. Bil je miren, smehljal se je, kakor običajno. „Eh,“ je rekel naposled in se dvignil. „Tu zadaj pojdem, ne bi rad, da bi me prav na cesti srečala.“ Verona je imela solzne oči. Še se je ozrl po njenem obrazu, zdelo se je, da misli hkratu o njeni preteklosti in njeni bodočnosti. Segla je v predal in mu dala spet denarja. „Hvala,“ je rekel, „mislim, da ga več ne bom potreboval. Ako bi ga pa, če že tako nanese, ti sporočim. Zbogom,“ je dejal tiho in ji ponudil roko. Sklonila se je v joku, on pa ji je pogladil glavo, njene mehke lase. „Življenje je čudovita stvar —“ Zdelo se je, da bi rad še nekaj pomodroval, vendar je bilo, kot bi se bal vsega. Okrenil se je in zavil skozi zadnja vrata na vrt. Tam se je lahko izognil hiš.

Zvečerilo se je. Nekje visoko na oblakih so odsevali poslednji žarki zgodaj zahajajočega sonca, vas pa je bila že v prvem mraku in megla se je raztegnila po vrtovih, tista megla z mrakom, ki spominja človeka na prijetne stvari, ako se truden vrača od kod, na majhno, močno zakajeno kmečko kuhinjo, na zabelo, ki cvrči v ponvi, ker bodo gospodinje belile in na skromno juho z jajci, ali pa na mastne koruzne žgance, na nove žgance, ki so močno sladki.

Hilarij je mislil na to stojé, kakor bi se hotel odločiti, kam zdaj. In spet mu je vstala pred očmi podoba njegovega očeta, zdaj že, kako so ga gnali po vasi. Šel je s sklonjeno glavo, po obrazu pa se mu je še vedno cedila zelenkasto rdeča sokrvica. Ljudje stoje ob vogalih hiš in gledajo. Orožnikoma se nikamor ne mudi, naj ljudje vidijo. In židu v vasi nista pozabila povedati, da bo Bogdanovič obešen.

Po tistem je bila njihova hiša zaprta, niti na polje se niso upali, ne k sosedovim. Samo skozi okno so gledali, kakor bi nečesa pričakovali. Vsak večer pa, preden so legli, je mati spravila skupaj vse otroke in molili so na glas za svojega očeta, za njegovo dušo.

Zdaj se bo ta zgodba ponovila.

Hilarij sicer ni imel nikakega strahu pred orožnikoma, ne pred vsem drugim. Kaj mi pa morejo? si je dejal. Največ, kar morejo storiti človeku je, da ga obesijo, in to ni nič posebnega.

Toda, gabil se mu je način, kako to opravijo.

Ko je hodil zadaj za vrtovi, skoraj že na polju, se je spomnil še na dogodek iz zgodnje mladosti. Njegov brat je ujel sosedovega mačka, na katerega je imel že dolgo piko. Privezal ga je na vrv in ga tako vlačil po vrtu. Maček je sprva obupno mijavkal, kakor bi se s tem hotel rešiti. Toda počasi, po dolgem mučenju je pobesnel, in nenadoma je skočil na brata in se mu zagrizel v telo. Potem je nekdo udaril žival po glavi, da ji je razbil lobanjo. Samo osteklenele oči so strmele v ljudi, a zdaj hladno, skoraj sovražno, ne več proseče za usmiljenje.

Ti dve podobi: o očetu in o mačku, sta se mu zdaj združili in ga spominjali samo bitja, ki je privezano na vrv in se ne more ganiti. Tedaj lahko počno s teboj, kar se jim zdi, in človek ni več človek, in žival ne več žival.

„Ne,“ si je dejal Hilarij skoraj na glas. „Ne dam se prijeti. Ne bodo me vlekli po vasi, nihče se ne bo radoval tega, in ne bodo me obešali, kjer bi zraven gledali ljudje, kako ti brcaš.“ Majhno zadovoljstvo ga je obšlo nad tem sklepom. Namenil se je iz vasi, ko pa je hotel prek ceste, je nedaleč zagledal orožnika, ki sta odhajala. Za to noč se je brez skrbi zaril nekje na tujem v seno.

Prvo, kar je bilo drugega dne, je slišal zvonenje. Laki je umrl, ga je obšlo, zdaj je vsega konec.

Ubil sem človeka, je mislil. Človeka ubiti ... Hilarij je zdaj prvič mislil na bitje, ki se imenuje človek. Laki, je mislil, je bil brez dvoma človek. Jaz pa nisem. Biti človek, se pravi imeti nekaj svojstvenih stvari, nekaj posebnega, vrline in napake. Laki, moja žena, Franc, vsi ti imajo vse te stvari. Človek je bitje, ki se giblje, dela, kakor je veter

samo gibajoča se sapa; ako se sapa ne giblje, ni veter. Šestdeset let živeti in se ne gibati, temveč se samo greti na soncu, se nasmihati svetu, to je mrtva narava. Ampak, on je bil doslej človek, ker je imel dva otroka, in to mu je dajalo svojo, pa čeprav še tako majhno vrednost. Zdaj pa ve, da tudi tega nima, da je vse to bila samo laž, pomota.

Je že docela prav, da sem udaril Lakija, je mislil. Vendar, s tem se resnica ne spremeni. Nihče ni pričakoval, da sem zmožen udariti. Doma bodo ne malo presenečeni. Hoteli so mi dati mišnico, kakor podgani. Čudno, da tega niso storili. Kaj so mislili, da sem morda le človek, ki mu ne smeš zavdati? Kdo bi se bil zaradi mene vznemirjal? Kaj bi bilo drugače na svetu, ako mene ne bi bilo?

Mi smo takšen rod, je tuhtal. To je kri, seme, ki se pretaka po krvi, ki z očetom ne zamre, temveč se prenese na potomce. Očeta so obesili, brat je postal zločinec, jaz se obesim, to bi šlo do konca. Tedaj ga je obšlo: Kaj pa, če je žena že zdavnaj vedela, da se iz zločinskega rodu rode zločinci in je otroke hotela obvarovati pred tem in ni dopustila, da bi bili moji... Ako je to storila iz zavesti, je bilo docela v redu. Treba je vse to sprejeti nase in nesti do spodobnega konca. Vinci pa in Verona, ki sem mislil o njima, da sta moja, nista moja, temveč sta kakor vsi drugi ljudje, in morda se razveselita, ko izvesta, da jima nisem oče. Pa tudi ljudje bodo s tem zadovoljni, ker se jim ne bo treba bati, da bi se moja kri in kri mojega očeta prebudila v njima. Jaz sem v življenju kakor gnojen tvor na človeškem telesu, ki ga je treba izrezati, ali pa počakati, da se ognoji, in potlej predreti, da izteče.

Tistega dne ni srečal mnogo ljudi, ker se jih je izogibal. Vsi so ga gledali z nezaupanjem. Nekdo pa mu je vendar povedal, da ga iščejo. In popoldne je res videl orožnika, ki sta se gnala po cesti in izpraševala ljudi, kajpa, o njem. Res jima je neka ženska povedala, v kateri smeri ga je videla. Spustila sta se za njim. Ležal je za grmom, ko pa ju je opazil, se je splazil po gozdu in se namenil v drugo vas.

Ne dam se ujeti, si je ponavljal, in je imel veliko zadoščenje nad tem. Na noben način se ne dam ujeti.

Ni se bal udarcev, ne sramote, ko bi ga vlekli po vasi, ne česa drugega. Ampak, kdo jim je dal pravico, me loviti, tepsti in potlej obesiti?

Ko se je v daljnji vasi čutil varnega, ker ga ni nihče poznal, je krenil v gostilno in si naročil izdatno južino; kajti nenadoma je začutil veliko lakoto in žejo. Jedel je z velikim tekom in pil zraven. Vino mu je dobro delo. Med južino se je razgovarjal s krčmarjem in ga spraševal o svojem dogodku. Krčmar Hilarija ni poznal in mu je pripovedoval o tem velike stvari, kakršne so pač prispele sem v to vas. Že ves dan iščejo morilca, je pravil, pa ga ne morejo najti.

Hilarij se je pozanimal, kaj bo z njim, ako ga najdejo. A! je vzkliknil krčmar, mu bodo že dali porcijo, ki mu gre. Naposled ga obesijo. In to je prav, da ga obesijo. Kam pa pride svet, če bo kar vsakdo moril!

Hilarij je pritrjevalno prikimal, naposled pa rekel: „Velik razbojnik je moral biti.“

„Res, velik razbojnik! Njegova žena je pa tako poštena in po-božna. Sicer pa, to je že tak rod: očeta so obesili, ker je nekoga ubil, in zdaj spet ta!“

Hilarij je pritrdil, da je to res, potlej je plačal.

Noge so ga zanašale, zdelo se mu je, da je malo preveč pil in pre-naglo. Jezil se je na krčmarja, da prodaja tako zanikarno šmarnico.

Krčmar je gledal za njim skoz okno, ker je Hilarij zavil pri zad-njih vratih na dvorišče. Na tem dvorišču je stal voz na opore. Pripe-ljali so buče in jih zmetali na kup, na vozu pa so pozabili vrvi. Bili sta dve lepi, ne predebeli vrvi. Hilarij je postal pred vozom, potlej pa začel odmotavati eno vrv.

Tedaj je pritekel na prag krčmar.

„Hop!“ je rekel, „ta vrv je naša.“

„Tako, vaša je? No, potlej naj pa ostane.“ Hilarij je šel brez vrvi.

Šel je prek po poljih in travnikih. Polja so bila že prazna, razen kolikor jih že niso spet posejali. Koruzišče je bilo posekano in postav-ljeno v vrstah v kupe po njivi. Ti kupi so ga oddaleč spominjali na polico zunaj nad postenjem, kjer je mati pred davnimi leti razstav-ljala prijetne rumene kisilačke, ki so bili včasih že nekoliko ostareli, skoraj take barve, kakor to koruzišče in so širili prijeten vonj, dasi nekoliko dehteč po gnilobi. Strlice so se mu lovile v hlače in ga ježale po nogah nad čevlji. Bil pa je vesel, da mu jih ne bo treba nikdar več trebiti.

S travnikov so pastirji gnali živino. Ognji so ugašali, samo v rahlih curkih se je dim še dvigal nad orumenelo rakito in se mešal z meglico, ki se je parila iz jarkov. Pastirji so pokali z biči. To je čas zrele, pozne jeseni, ko so travniki že mrtvi, ko listje odpada z jagnjedov in z jelšja, in bič ta najboljši znanilec začetka, prav tako pa konca jeseni, ko nenadoma premolkne, je kakor misel, ki se zbudi v človeku. Nekega dne pa bo začel pršiti droben jesenski dež, po kolnikih se bodo na-birale luže, cesta se bo lužila, postane mehka, da se bo noga zajedala globoko v blato. Jarki bodo polni, voda bo prijetno šumljala skozi majhne mostičke ob cestah in prehodih, vrane bodo posedale po jag-

njedih. Potem bo sneg, a daleč za snegom prvi obrisi pomladi, prijeten vonj cvetočih breskev na podoknih in sonce, ki ščemi v očeh, pes bo stegnjen na postenju, maček pa bo ležal na strehi ves dan, samo njega Hilarija več ne bo, da bi se grel in se nasmihal ljudem, ki bi hodili mimo in ga po stari navadi ogovarjali. Zavil je v hrastov gozd. Pod nogami mu je šumelo prvo odpadlo listje in ga spominjalo na čas, ko ljudje pridejo z vozom grabit to listje in se vmes veselo pogovarjajo. Zdelo se mu je, da sliši njihove glasove. Ti glasovi so spominjali na Vincija in Verono.

A potlej je bilo, kot bi se znašel v velikem mestu, nasproti pa mu prihaja Verona v tisti obleki, v kateri se je prvič vrnila in v kateri je bila tako imenitna. V rokah drži sončnik in ročno torbico, oči so sanjave, skoraj trudne. Njeno telo, nekam vitko, se prijetno ziblje.

Potem je bil tu spet Vinci. Toda Vinci ni šel po zemlji kakor kak berač, temveč se je nesel na oblakih, na tistih drobnih oblakih jesenskega neba, ožarjenih od sonca, ki ne obseva več zemlje, samo visoko pod nebom je še. In za njim, takisto na oblakih, se je vrstila cela procesija ljudi, razcapancev z izmozganimi obrazi, ženske čudnih pogledov. Prihajali so počasi, a bili so čedalje bliže, dokler niso obstali pri njegovem hrastu.

„Kam, Vinci?“ je vprašal Hilarij vesel.

„Pojdi z nami, stari. Vidiš, koliko nas je?! Svet gremo zavzemat. Nič se ne brigaj, če pravijo, da nisi moj oče. To so lažnjivci; in če mi nisi po telesu, si mi po duhu. To je važnejše.“

In Hilarij se mu je pridružil. O ta moj Vinci, je mislil, ta bo še zavzel svet! Čutil je potrebo po cigareti. Po cigareti ga je žežalo, le da so mu roke odpovedale. Zato se je cigareti odrekel. Samo misel je bila prijetna: Toliko nas je, kakor škorcev, ki so se raztegnili po večernem nebu. Kamor bomo sedli, bo svet naš.

Ne, Hilarija ni prav nič mikalo, da bi se vrnil.